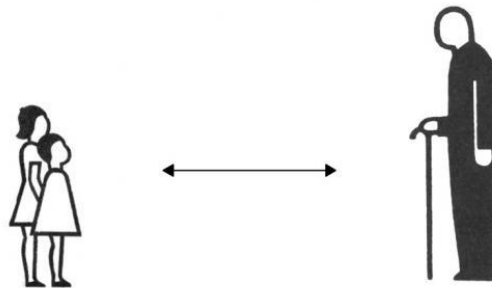

Ziet men een tegenstelling tussen jong en oud?

De invloed van sociale identificatie, competitie en contact op de perceptie van tegenstelling tussen jongeren en ouderen.

Auteur: Rodinde Pauw (3722228)

Scriptiebegeleider: Ineke Maas (UU)

Stagebegeleider: Will Tiemeijer (WRR)

Masterthesis Vraagstukken van Beleid en Organisatie

Universiteit Utrecht

30 juni 2014

Woord vooraf

Voor u ligt mijn masterthesis over de mate van tegenstelling tussen jongeren en ouderen die wordt gepercipieerd door de Nederlandse bevolking. De afgelopen vijf maanden heb ik hard aan deze thesis gewerkt. Het was vooral een grote uitdaging om het programma LISREL in korte tijd onder de knie te krijgen. Ik ben er trots op dat dit is gelukt en ik ben dan ook erg tevreden met het eindresultaat. Hiervoor wil ik graag een aantal mensen bedanken die dit mede mogelijk gemaakt hebben. Ten eerste wil ik mijn scriptiebegeleidster Ineke Maas hartelijk bedanken. Zij gaf telkens goede en bruikbare feedback op mijn thesis. Daarnaast hebben haar hulp en vertrouwen ervoor gezorgd dat ik steeds verder kwam met het begrijpen van de analyse in LISREL. Mijn thesis heb ik geschreven bij de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. Ik wil mijn collega's, met in het bijzonder mijn stagebegeleider Will Tiemeijer, bedanken voor de fijne en leerzame stageperiode die ik hier heb gehad. Mijn stagebegeleider heeft er tevens voor gezorgd dat ik de mogelijkheid heb gekregen om zelf een enquête uit te zetten. Ook wil ik graag mijn tweelingzus bedanken voor het meedenken en het geven van uitgebreide feedback op mijn thesis. Tot slot bedank ik mijn familie, vriend en vriendinnen voor hun steun en aanmoediging tijdens deze periode.

Rodinde Pauw, 30 juni 2014

Inhoudsopgave

Samenvatting	4
1. Inleiding	6
1.1 Aanleiding.....	6
1.2 Probleemstelling.....	7
1.3 Wetenschappelijke relevantie.....	8
1.4 Maatschappelijke relevantie.....	9
1.5 Leeswijzer.....	10
2. Theorie	11
2.1 Sociale-Identiteitstheorie.....	11
2.2 Realistische-Conflicttheorie.....	14
2.3 Contacttheorie.....	16
2.4 Conceptueel model.....	20
3. Data en methode	22
3.1 Data, steekproef en respons.....	22
3.2 Operationalisering.....	23
3.3 Analysemethode.....	30
4. Resultaten	32
4.1 Beschrijvende analyses.....	32
4.2 Het meetmodel.....	39
4.3 Modelleren van een passend structuurmodel.....	40
4.3 Het structuurmodel.....	43
5. Conclusie en discussie	50
5.1 Terugblik op het onderzoek.....	50
5.2 Conclusie.....	51
5.3 Limitaties en vervolgonderzoek.....	54
5.4 Bijdrage van onderzoek.....	55
5.5 Beleidsaanbevelingen.....	56
Geraadpleegde literatuur	59
Appendix	64
Appendix 1: De vragenlijst.....	64
Appendix 2: De steekproefsamenstelling.....	70

Samenvatting

De tegenstelling tussen jongeren en ouderen in de samenleving is de laatste jaren actueel geworden door de maatschappelijke discussies die zijn ontstaan over de consequenties van een toenemende vergrijzing in Nederland (WRR, 2006; Gomes & Mink, 2012). Het kan als onwenselijk worden beschouwd wanneer veel mensen een grote tegenstelling zien tussen jongeren en ouderen in de maatschappij. Dit kan namelijk leiden tot een afnemende sociale cohesie in de samenleving, wat kan resulteren in maatschappelijke onrust en minder solidariteit tussen beide leeftijdsgroepen. Het is daarmee van wezenlijk belang om in kaart te brengen in hoeverre momenteel sprake is van deze gepercipieerde tegenstelling tussen jongeren en ouderen en welke verklaringen hieraan ten grondslag liggen. Middels deze studie is getracht in beide inzicht te verschaffen met als doel om de Nederlandse overheid advies te geven over de bijdrage die beleid kan leveren aan het verkleinen van deze gepercipieerde tegenstelling tussen jongeren en ouderen. De vraagstelling die binnen het huidige onderzoek centraal staat, luidt: *In hoeverre is onder de Nederlandse bevolking sprake van een gepercipieerde tegenstelling tussen jongeren en ouderen en hoe kan dit worden verklaard?*

Allereerst is aan de hand van de *Sociale-Identiteitstheorie* verwacht dat mensen die zich sterk identificeren met jongeren of met ouderen een grotere tegenstelling tussen jongeren en ouderen zien dan mensen die zich minder identificeren met één van de leeftijdsgroepen. In tegenstelling tot de *Sociale-Identiteitstheorie*, stelt de *Realistische-Conflicttheorie* dat tegenstrijdige belangen een vereiste zijn om groepstegenstellingen waar te nemen (Sherif & Sherif, 1967; Verkuyten, 2010). In het huidige onderzoek is ervan uitgegaan dat momenteel tegenstrijdige belangen tussen jongeren en ouderen met name worden ervaren bij de allocatie van overheidsgeld en om banen op de arbeidsmarkt. Er wordt dan ook verwacht dat de mate van competitie tussen jongeren en ouderen om overheidsgeld en banen verklaringen kunnen zijn voor de grootte van de tegenstelling die wordt ervaren tussen beide groepen. Tot slot is op basis van de *Contacttheorie* verwacht dat personen die veel contact hebben met jongeren én met ouderen een kleinere tegenstelling zien dan mensen die hoofdzakelijk omgaan met één van beide leeftijdscategorieën.

Voor het toetsen van deze verwachtingen is in juni 2014 een speciaal daarvoor ontwikkelde vragenlijst afgenomen onder 821 respondenten van het TNS NIPO panel. De analyses van de resultaten verricht door middel van structural-equation modeling in het programma LISREL 8.8. Uit deze analyses is duidelijk geworden dat veel Nederlanders een

redelijk grote tegenstelling zien tussen jongeren en ouderen in de samenleving. Een verklaring voor deze grootte van gepercipieerde tegenstelling blijkt de mate van competitie om banen tussen jongeren en ouderen te zijn. Mensen die veel tegenstrijdige belangen ondervinden op de arbeidsmarkt tussen jongeren en ouderen zien een grotere tegenstelling tussen deze groepen. Daarnaast heeft de zwakheid van iemands economische positie een direct effect op de gepercipieerde tegenstelling. Mensen met een zwakke economische positie ervaren over het algemeen grotere tegenstellingen in de samenleving. In vervolgonderzoek kan worden onderzocht of dit mogelijk te maken heeft met de invloed van de media. Verder is in het huidige onderzoek naar voren gekomen dat de mate van identificatie met jongeren of ouderen geen rol speelt bij het verklaren van de tegenstelling die wordt gepercipieerd tussen jongeren en ouderen. Evenwel blijkt de competitie tussen jongeren en ouderen om de besteding van het overheidsgeld geen verklaring te bieden voor de gepercipieerde tegenstelling. Een vermoedelijke reden hiervoor is dat niet alleen iemands eigenbelang een rol speelt, maar ook bijvoorbeeld de belangen van iemands kinderen. De leeftijdsheterogeniteit van het sociale netwerk blijkt eveneens geen invloed uit te oefenen. Mogelijk kan enkel meer diepgaand contact met personen van de andere leeftijdscategorie ervoor zorgen dat mensen een geringere tegenstelling tussen jongeren en ouderen zullen ervaren.

De onderzoeksbevindingen hebben een belangrijke bijdrage geleverd aan de wetenschap, aangezien er nog vrij weinig bekend was over verklaringen voor de mate van tegenstelling die wordt gezien tussen jongeren en ouderen. Daarnaast is dit onderzoek van maatschappelijk nut, omdat op basis van de onderzoeksresultaten aanbevelingen voor beleid kunnen worden gedaan. Zo kan worden aanbevolen om gevoelens van economische onzekerheid te verminderen, leeftijdsdiscriminatie op de arbeidsmarkt tegen te gaan, deeltijdregelingen en demotie te stimuleren en door middel van een informatiecampagne het belang van jongeren én ouderen op de arbeidsmarkt te accentueren.

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

‘Maatschappelijke scheidslijnen’ is een thema dat momenteel veel aandacht krijgt. Het Rijksbrede Strategiebeeraad ziet het thema ‘Nieuwe scheidslijnen in de samenleving’ als één van de belangrijkste opgaven voor de Rijksoverheid tot 2025 (Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koningsrelaties [BZK], 2013). Er wordt gesteld dat scheidslijnen niet langer een strikt sociaaleconomische basis hebben, maar voortkomen uit segmentatie langs meer domeinen van het leven (Völker, 2012). De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) is daarom een project gestart om te onderzoeken wat de belangrijkste maatschappelijke scheidslijnen in de hedendaagse Nederlandse samenleving zijn, in hoeverre deze scheidslijnen als problematisch of onwenselijk moeten worden gekwalificeerd, en wat zo nodig tegen de scheidslijnen kan worden gedaan. Ook het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) wijdt het Sociaal en Cultureel Rapport van 2014 aan maatschappelijke scheidslijnen. Eén mogelijke scheidslijn welke tegenwoordig meer aandacht krijgt, is de maatschappelijke tegenstelling tussen jongeren en ouderen. Binnen het huidige onderzoek wordt hierop gefocust.

Een reden om de tegenstelling tussen jongeren en ouderen te onderzoeken, ligt in het feit dat momenteel een maatschappelijk debat is ontstaan naar aanleiding van de steeds verder toenemende vergrijzing. Door de naoorlogse geboortegolf en de stijgende levensverwachting neemt het aantal ouderen in absolute en relatieve zin toe. In 2012 bestond ongeveer 16 procent van de Nederlanders uit mensen van 65 jaar of ouder. De prognose van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) is dat dit percentage oploopt tot ongeveer 26 procent van de bevolking in 2040 (Van Duin & Stoeldraijer, 2013). Het aantal 65-plussers groeit daarmee van 2,7 miljoen in 2012 naar 4,7 miljoen dertig jaar later (Van Duin & Stoeldraijer, 2013). Door de vergrijzing in een tegelijk ontgroenende samenleving zal de zogenaamde grijze druk de komende jaren toenemen, dit is de verhouding tussen het aantal inwoners in de AOW-gerechtigde leeftijden en de potentiële beroepsbevolking. Momenteel is deze grijze druk 28 procent en de verwachting is dat deze toeneemt tot een hoogtepunt in 2040 van 51 procent (CBS, 2014a). De voorgenomen verhoging van de AOW-leeftijd tot 67 jaar in 2021 leidt er waarschijnlijk toe dat de grijze druk oploopt tot 39 procent in 2040 (Van Duin & Stoeldraijer, 2013).

Er kan worden beargumenteerd dat door de toenemende vergrijzing een maatschappelijke scheidslijn tussen verschillende leeftijdsgroepen ontstaat. Ouderen hebben namelijk andere voorzieningen nodig dan jongeren en ondanks dat ouderen steeds actiever zijn, drukt het grotere aandeel ouderen sterk op de sociale uitgaven (Völker, 2012). Vooral de kosten die gepaard gaan met de pensioenen en de gezondheidszorg stijgen door de vergrijzing. Hierdoor is een maatschappelijke discussie ontstaan over hoe de financiële consequenties van de vergrijzing het beste kunnen worden opgevangen (WRR, 2006; Gomes & Mink, 2012). Het is daarbij de vraag of jongere generaties nog wel voor de ouderen willen betalen. Ouderen lijken zich zorgen te maken over de voorzieningen waarop zij aanspraak willen maken, terwijl jongeren zich afvragen of er überhaupt nog voorzieningen zijn op het moment dat zij zelf tot de oudere generatie behoren (Volkskrant, 2005; WRR, 2006; NRC Handelsblad, 2011; Volkskrant, 2013; Koster, 2013). Door de tegengestelde belangen tussen jong en oud duiken er steeds meer verhalen op over een generatieconflict (Volkskrant, 2005; NRC Handelsblad, 2011; Koster, 2013). Volgens het SCP bestaat de neiging om te spreken over *de* jongeren en *de* ouderen die niet meer *de* solidariteit met elkaar opbrengen die er altijd was (Putters, 2013). De tegenstelling tussen jongeren en ouderen komt tevens terug in de politiek, waarbij de tijdelijke G500-beweging zich inzet voor de jongeren en tegelijkertijd de 50PLUS partij en de lokaal opererende OPA-beweging zich richten op de belangen van ouderen.

1.2 Probleemstelling

Een scheidslijn tussen jongeren en ouderen kan op verschillende manieren als onwenselijk of problematisch worden beschouwd voor de samenleving. In de eerste plaats is hiervan sprake wanneer objectieve verschillen tussen jongeren en ouderen onder de bevolking ook als zodanig worden ervaren. Wanneer mensen de tegenstelling ook zelf percipiëren, kunnen verschillen tussen jongeren en ouderen tot spanning of conflict leiden (Dekker, Den Ridder & Den Goede, 2010). Ten tweede kan een probleem ontstaan wanneer feitelijk gezien weinig tegenstellingen zijn tussen jongeren en ouderen, maar dat er niettemin wel tegenstellingen worden ervaren in de samenleving. Dit kan leiden tot een afnemende sociale cohesie en daarmee tot maatschappelijke onrust of druk op de solidariteit tussen beide leeftijdsgroepen (Völker, 2012; De Voogd, 2013). Deze beide gevallen geven aan dat het belangrijk is om in te gaan op de beleving van een tegenstelling tussen jongeren en ouderen. Daarom wordt door het huidige onderzoek aandacht aan dit thema besteed.

De doelstelling van het huidige onderzoek is om aanbevelingen aan de Nederlandse overheid te geven over de bijdrage die beleid kan leveren aan het verkleinen van een mogelijke gepercipieerde tegenstelling tussen jongeren en ouderen onder de bevolking. Dit doel zal worden gerealiseerd door inzicht te geven in de mate waarin Nederlanders een tegenstelling tussen jong en oud zien en welke verklaringen hieraan ten grondslag liggen. De vraagstelling die in dit onderzoek centraal staat, luidt: *In hoeverre is onder de Nederlandse bevolking sprake van een gepercipieerde tegenstelling tussen jongeren en ouderen en hoe kan dit worden verklaard?* Ter ondersteuning van deze vraagstelling kent dit onderzoek de volgende deelvragen:

- 1) In welke mate percipieert de Nederlandse bevolking een tegenstelling tussen jongeren en ouderen?
- 2) Welke verklaringen kunnen worden gegeven voor de mate van gepercipieerde tegenstelling tussen jongeren en ouderen?
- 3) Hoe kan het beleid inspelen op het verkleinen van de mogelijke gepercipieerde tegenstelling?

Een belangrijke kwestie bij het huidige onderzoek is de definiëring van de begrippen jongeren en ouderen. Er bestaan geen strikte definities van deze begrippen. De gehanteerde leeftijdsgrenzen zijn vaak afhankelijk van de context waarin het wordt gebruikt (Harbers, 2009). In veel cohortonderzoek worden jongeren beschouwd als mensen van 15 tot en met 34 jaar en ouderen vanaf 55 jaar (Cornelissen, 2000; Dekker et al., 2010). Ook in beleidsmatige stukken worden 55-plussers vaak gerekend tot de ouderen. Daarom wordt binnen het huidige onderzoek aangesloten bij deze gehanteerde leeftijdsgrenzen. Daarbij moet wel de opmerking worden geplaatst dat niet meer in zijn algemeenheid kan worden gesteld dat mensen boven de 55 jaar tevens kwetsbaar oud zijn. Door de hogere levensverwachting zijn ouderen momenteel namelijk fysiek fitter en maatschappelijk actiever (Dekker et al., 2010).

1.3 Wetenschappelijke relevantie

Er is nog nauwelijks eerder wetenschappelijk onderzoek verricht naar verklaringen voor de perceptie van een tegenstelling tussen jongeren en ouderen in Nederland. Wel is de mate van gepercipieerde tegenstelling tussen jongeren en ouderen eerder onderzocht door studies van het Continu Onderzoek Burgerperspectieven (COB) en Culturele veranderingen in Nederland (CV) van het SCP. Hieruit is gebleken dat het percentage van de Nederlandse bevolking dat een tegenstelling ziet tussen jongeren en ouderen sinds 1987 behoorlijk is toegenomen (Bijl, Boelhouwer, Pommer & Sonck, 2013). Op dat moment zag 38 procent van de bevolking een

(zeer) grote tegenstelling tussen jongeren en ouderen en in de jaren 2006 en 2008 was dit ongeveer 60 procent. In 2010 en 2012 vond de helft van de respondenten de tegenstelling tussen jongeren en ouderen groot tot zeer groot (Bijl et al., 2013). In 2012 is tevens de mate van conflict onderzocht, waarbij 30 procent aangaf een groot of zeer groot conflict te zien tussen jongeren en ouderen (Den Ridder, Dekker & Van Ditmars, 2012). De argumenten die in focusgroepen werden genoemd voor een tegenstelling tussen jong en oud waren in 2010 voornamelijk verschillen in normen en waarden, onbegrip en gebrek aan respect (Dekker et al., 2010). In 2012 lag de nadruk in de argumentatie meer op de tegengestelde belangen in de verzorgingsstaat (Den Ridder et al., 2012). In het algemeen werd de tegenstelling tussen jongeren en ouderen door de deelnemers van focusgroepen niet ervaren als iets waarover men erg bezorgd is (Dekker et al., 2010; Den Ridder et al., 2012). Daarnaast is in de European Quality of Life Survey (European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions [Eurofound], 2012) gevraagd naar de mate van wrijving tussen jonge en oude mensen. In 2012 gaf 59 procent van de Nederlanders aan enige wrijving te zien tussen jongeren en ouderen en 11 procent zag veel wrijving.

Naast deze beschrijvende onderzoeken naar de perceptie van een tegenstelling tussen jongeren en ouderen, is er weinig bekend over de verklaringen hiervoor. Het COB heeft in 2010 onderzocht of de tegenstelling anders wordt beoordeeld door verschillende bevolkingsgroepen (Dekker et al., 2010). Hieruit is gebleken dat mensen met een beneden modaal inkomen een grotere tegenstelling tussen jongeren en ouderen zien. Daarnaast blijken vrouwen en mensen tussen de 18 en 34 jaar de tegenstelling gemiddeld groter te vinden dan mannen en mensen van 55 jaar of ouder (Dekker et al., 2010). Voor zover bekend is het verklarende element in het onderzoeksveld verder buiten beschouwing gebleven. Daarom wordt middels het huidige onderzoek de literatuur over een mogelijke tegenstelling tussen jongeren en ouderen uitgebreid door nader in te gaan op verklaringen die aan de perceptie van de tegenstelling ten grondslag liggen.

1.4 Maatschappelijke relevantie

Zoals werd gesteld heeft de regering het onderwerp ‘maatschappelijke scheidslijnen’ als hoofdthema gekozen voor advisering in de komende jaren. Hieruit kan worden opgemaakt dat op dit terrein mogelijk een probleem ligt waar meer aandacht voor dient te komen in de samenleving en politiek. Dit komt eveneens terug in het regeerakkoord ‘Bruggen Slaan’ van het huidige kabinet Rutte II, waarbij de VVD en PvdA het als hun opdracht zien om een aantal verschillen in de Nederlandse samenleving te overbruggen. Het wordt als onwenselijk

beschouwd wanneer tegenstellingen tussen sociale groeperingen in de maatschappij te groot worden en zij steeds meer tegenover elkaar komen te staan. De sociale groeperingen die onder andere expliciet in het regeerakkoord worden genoemd, zijn de jongeren en ouderen (Rutte & Samson, 2012).

De verwachting is dat de toenemende vergrijzing het komende decennium de nodige spanning kan opleveren en de houdbaarheid van de verzorgingsstaat, de sociale cohesie en de onderlinge betrokkenheid kunnen onder druk komen te staan (Völker, 2012; De Voogd, 2013). Dit is voor een deel al terug te zien in de maatschappelijke discussies omtrent de pensioenen en hypotheekrenteaftrek, de publiciteit rondom de G500 en de hernieuwde populariteit van ouderen partijen. Om een beeld te krijgen van de maatschappelijke urgentie van de tegenstelling tussen jongeren en ouderen, wordt in het huidige onderzoek gefocust op de perceptie die in de samenleving heerst van deze tegenstelling. Door de oorzaken die hieraan ten grondslag liggen inzichtelijk te maken, kan meer bekend worden over waar de overheid op in zou kunnen spelen om de gepercipieerde tegenstelling te verminderen. Hierdoor krijgen beleidsmakers en politici aanknopingspunten voor de omgang met mogelijke spanningen tussen jongeren en ouderen.

1.5 Leeswijzer

In het volgende hoofdstuk wordt het theoretisch kader geschetst waarin relevante theorieën en eerdere onderzoeksbevindingen worden besproken. Op basis hiervan zijn de hypothesen geformuleerd. In hoofdstuk drie wordt ingegaan op de data en methode die in dit onderzoek zijn gebruikt. Vervolgens worden de resultaten die uit het onderzoek naar voren komen in hoofdstuk vier gepresenteerd. Daarna wordt de conclusie en discussie uiteengezet, waarin de bevindingen en implicaties van het onderzoek zijn samengevat en bekritiseerd. Tot slot worden op basis van de resultaten van het onderzoek enkele beleidsaanbevelingen gegeven voor de Nederlandse overheid.

2.Theorie

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op verklaringen voor het percipiëren van een tegenstelling tussen jongeren en ouderen. Verklaringen voor het zien van groepstegenstellingen kunnen voor een belangrijk deel worden gezocht in sociologische en sociaalpsychologische theorieën over groepsprocessen. De *Sociale-Identiteitstheorie*, de *Realistische-Conflicttheorie* en de *Contacttheorie* bieden inzicht in mogelijke oorzaken van bepaalde attitudes ten aanzien van een andere groep. In dit hoofdstuk worden deze theorieën en eerdere onderzoeksbevindingen besproken, die uitmonden in verschillende hypothesen voor het huidige onderzoek.

2.1 Sociale-Identiteitstheorie

De *Sociale-Identiteitstheorie* (Tajfel & Turner, 1979) stelt dat een individu zijn sociale identiteit ontleent aan de groep waartoe het individu hoort. Mensen behoren tot verschillende sociale groepen en deze variëren afhankelijk van de sociale context in belangrijkheid. In deze theorie wordt ervan uitgegaan dat mensen een sterke behoefte hebben om een positief zelfbeeld te verkrijgen aan de hand van hun sociale identiteit. Het creëren van een sociale identiteit is gebaseerd op het proces van categorisering en bewustzijn van het lidmaatschap van een bepaalde sociale groep samen met de waarde en het emotionele belang die daaraan gekoppeld zijn (Tajfel, 1981). *Sociale categorisatie* is een centraal begrip in de Sociale-Identiteitstheorie, wat betrekking heeft op het indelen van personen in groepen op basis van gemeenschappelijke kenmerken. De veronderstelling achter deze sociale categorisatie is dat mensen, om orde in de complexe dagelijkse werkelijkheid te scheppen, hun waarnemingen categoriseren. Er wordt gecategoriseerd door verschillen tussen de groepen te overschatten en binnen groepen te negeren. Op basis hiervan maken personen een onderscheid tussen mensen die zij als gelijken zien en mensen die van hen verschillen, wat resulteert in een onderscheid in 'ingroup' en 'outgroup'.

Om een positieve sociale identiteit te bereiken, gaan mensen de eigen groep vergelijken met andere groepen. Hierbij zal men een positief groepsonderscheid maken, waarbij zij hun eigen groep meer waarderen dan andere groepen. Zo ontstaat een positief gevoel van eigenwaarde. Volgens de theorie is de neiging tot een dergelijke differentiatie groter naarmate mensen zich sterker met hun groepering identificeren. Mensen zijn immers in dat geval voor een positief zelfbeeld meer afhankelijk van hun groepslidmaatschap.

Het effect van sociale categorisatie is aangetoond door middel van zogenoemde ‘minimale groep experimenten’ (Tajfel, 1970). Bij deze experimenten worden individuele deelnemers op basis van een triviaal criterium opgedeeld in twee groepen, zoals de voorkeur voor een schilderij van Klee of Kandinsky. Hierbij is er geen sprake van face-to-face interactie tussen de deelnemers, er is volledige anonimiteit van het groepslidmaatschap en men kan geen beloning aan zichzelf geven. Na de opdeling krijgen de proefpersonen de taak punten of geld te verdelen over mensen van de eigen (‘ingroup’) en/of de andere groep (‘outgroup’). Uit zulke experimenten blijkt steeds weer dat de meeste deelnemers geneigd zijn om relatief meer punten of geld te geven aan de leden van de eigen groep (Tajfel & Turner, 1979). Hieruit wordt duidelijk dat categorisatie op basis van het triviale kenmerk voldoende is om de eigen groep te bevoordelen ten opzichte van de andere groep, ook wel *ingroup favoritism* genoemd (Tajfel & Turner, 1979).

Leeftijd is een belangrijke dimensie voor sociale categorisering (North & Fiske, 2012). Het is een indeling die in vrijwel iedere cultuur en tijdsperiode op de één of andere manier van belang is (Fiske, 1998). Zo bestaat in de samenleving wet- en regelgeving waarin leeftijd een bepalende rol speelt, zoals de leerplicht en pensionering (Hagestad & Uhlenberg, 2005). Een belangrijke reden is dat iemands leeftijd meteen zichtbaar en herkenbaar is. In het algemeen zijn verschillen tussen jong en oud gemakkelijk te zien, waardoor de betreffende categorieën automatisch worden geactiveerd (Fiske, 1998). Het zien van deze verschillen leidt snel tot het groeperen naar deze verschillen (Verkuyten, 2010). Op deze manier ontstaat een zogenaamde groep jongeren en een groep ouderen. Mensen identificeren zich met de groep jongeren of ouderen, omdat individuele leden van die groep gemeenschappelijke kenmerken hebben. In dit geval gaat het om dezelfde leeftijd. De mate van identificatie met jongeren of ouderen is van belang voor het zien van tegenstellingen tussen beide groepen. Wanneer iemand zich meer tot een bepaalde groep rekent, kan worden aangenomen dat de tegenstellingen tussen de verschillende groepen worden versterkt (Verkuyten, 2010). Waargenomen tegenstellingen tussen jongeren en ouderen kunnen tot uitdrukking komen in het wij-zij denken tussen de groepen (Eisinga & Scheepers, 1989).

De mate van identificatie met jongeren en ouderen kan door verschillende factoren worden bepaald. Ten eerste kan worden aangenomen dat de chronologische of kalender leeftijd de sociale identificatie met jongeren of ouderen bepaald. De mate van identificatie met jongeren of ouderen gaat voornamelijk om de subjectieve ervaring van leeftijd (Westerhof, 2008). Over het algemeen kan worden gesteld dat naarmate iemand jonger is, iemand zich meer identificeert met jongeren en hoe ouder iemand is, hoe meer die persoon

zich zal identificeren met ouderen. Dit niet-lineaire verband is in veel eerdere onderzoeken naar voren gekomen (Logan, Ward & Spitze, 1992; Versteegh & Westerhof, 2007; Westerhof, 2008). Daarbij moet wel worden opgemerkt dat meerdere studies hebben aangetoond dat wanneer mensen ouder zijn, een discrepantie optreedt tussen hun chronologische leeftijd en hoe oud ze zich voelen (Barak & Stern, 1986; Westerhof, Barrett & Steverink, 2003). Vanuit de besproken theorie en de empirische ondersteuning kan aldus een mediatie-effect worden verwacht, waarbij iemands leeftijd bepalend is voor de mate van identificatie met jongeren of ouderen en dit weer leidt tot een bepaalde perceptie van tegenstelling tussen jongeren en ouderen. De eerste hypothese van dit onderzoek luidt daarom: *Hoe jonger iemand is, hoe sterker iemand zich identificeert met jongeren en des te groter is daarom de tegenstelling die iemand percipieert tussen jongeren en ouderen (1a). En hoe ouder iemand is, hoe sterker iemand zich identificeert met ouderen en des te groter is daarom de tegenstelling die iemand percipieert tussen jongeren en ouderen (1b).*

Ten tweede kan de levensfase waarin iemand zich bevindt een rol spelen bij de mate van identificatie met jongeren of ouderen. Een levensgebeurtenis of transitie kan zorgen voor de overgang tussen twee posities in het leven (Liefbroer & Dykstra, 2000). Zo nemen jongeren gemiddeld genomen een groot aantal beslissingen die gepaard gaan met het op zich nemen van een toenemende verantwoordelijkheid. Voorbeelden hiervan zijn het beëindigen van een voltijdse opleiding en het toetreden tot de arbeidsmarkt en het krijgen van een eerste kind (Liefbroer & Dykstra, 2000). Uit eerder onderzoek is gebleken dat deze beide levensgebeurtenissen gerelateerd zijn aan een geringere identificatie met jongeren (Barak & Stern, 1986; Logan et al., 1992). Er kan dus binnen het huidige onderzoek worden verwacht dat het verrichten van betaald werk of het hebben van één of meerdere kinderen tot minder identificatie met jongeren leidt. Deze geringere identificatie zorgt weer voor het zien en ervaren van minder tegenstelling tussen jongeren en ouderen. Daarmee luiden de hypothesen als volgt: *Mensen die kinderen (2a) of betaald werk (2b) hebben, identificeren zich minder met jongeren dan mensen die geen kind(eren) of betaald werk hebben en daarom percipiëren zij een kleinere tegenstelling tussen jongeren en ouderen.*

Daarnaast kan worden verondersteld dat bepaalde levenslooptransities gerelateerd zijn aan een oudere leeftijdsidentiteit. Er is enige empirische ondersteuning voor de bevinding dat met pensioen gaan eraan bijdraagt dat iemand zich ouder voelt (Barak & Stern, 1986; Infeld, 2002; Westerhof, 2006). De gezondheidsstatus van een persoon wordt ook vaak als een indicator gebruikt voor iemands verouderingsproces. Wanneer iemand een slechte gezondheid ervaart, dan zal deze persoon zich meer kwetsbaar oud voelen. Er is veel

consistent bewijs gevonden dat een slechtere gezondheidstoestand samenhangt met een hogere mate van identificatie met ouderen (Barak & Stern, 1986; Logan et al., 1992; Barret, 2003; Westerhof, Barrett, & Steverink, 2003; Uotinen, Rantanen, Suutuma & Ruoppila, 2006; Demakakos, Glonca & Nazroo, 2007; Westerhof, 2008). Op deze manier kunnen ook twee mediatie-effecten worden verwacht voor de mate van identificatie met ouderen, waarbij de pensioneringsstatus en een slechtere gezondheidstoestand hierop van invloed zijn, wat leidt tot een grotere gepercipieerde tegenstelling tussen jongeren en ouderen. Daarmee kunnen de volgende hypothesen worden opgesteld: *Mensen die een slechte gezondheid ervaren (3a) en gepensioneerd zijn (3b), identificeren zich meer met ouderen dan mensen met een goede gezondheid en die nog werken en daarom percipiëren zij een grotere tegenstelling tussen jongeren en ouderen.*

2.2 Realistische-Conflicttheorie

In tegenstelling tot de Sociale-Identiteitstheorie gaat de *Realistische-Conflicttheorie* er vanuit dat er sprake moet zijn van een werkelijk belangenconflict voor het ontstaan van negatieve denkbepelden en spanningen tussen bevolkingsgroepen (Tajfel, 1982; Turner, 1999). De Realistische-Conflicttheorie (Sherif & Sherif, 1953) heeft als uitgangspunt dat mensen rationeel zijn en in overeenkomst met hun belangen handelen. De theorie stelt dat groepen bepaalde belangen hebben die doorgaans betrekking hebben op schaarse goederen in een samenleving. Bij schaarse goederen kan worden gedacht aan materiele zaken, banen en huizen. Wanneer de ene groep iets wil wat de andere krijgt of reeds heeft, ontstaat door de tegengestelde belangen een concurrentiestrijd tussen beide sociale groepen (Sherif, 1967). Groepstegenstellingen en conflicten kunnen gemakkelijk ontstaan als er sprake is van deze tegengestelde belangen (Verkuyten, 2010). Waar competitie om dezelfde schaarse goederen bestaat, kan worden voorspeld dat meer wij-zij-tegenstellingen bestaan (Verkuyten, 2010). Volgens de theorie leidt deze competitie tussen de bevolkingsgroepen tot enerzijds meer trots en een sterkere solidariteit met de eigen groep en anderzijds tot een negatieve, vijandige houding ten opzichte van andere groep (Sherif & Sherif, 1953; Sherif, 1967).

Er kan worden gesteld dat jongeren en ouderen op bepaalde terreinen tegengestelde belangen hebben, waardoor competitie ontstaat en zo een grotere gepercipieerde tegenstelling. Allereerst kan worden aangenomen dat momenteel sprake is van competitie tussen jongeren en ouderen om de allocatie van overheidsgeld. In de huidige samenleving vinden door de toenemende vergrijzing en de gepaarde ontgroening belangrijke verschuivingen plaats in de getalsmatige verhouding tussen jongeren en ouderen. Hierdoor

komen de tegengestelde belangen tussen jongeren en ouderen op scherp te staan. Over het algemeen hebben ouderen momenteel zorgen over de voorzieningen waarop zij aanspraak willen maken, terwijl onder jongere generaties de vrees leeft dat zij nu moeten betalen voor voorzieningen waarvan zij zelf nooit gebruik kunnen maken (Volkskrant, 2005; WRR, 2006; NRC Handelsblad, 2011; Volkskrant, 2013; Koster, 2013). Aangezien veel overheidsbeleid is gericht op een groep mensen in een bepaalde leeftijdscategorie, is het aannemelijk dat mensen afhankelijk van de levensfase waarin ze zitten wel of niet instemmen met bepaald beleid (Schenk, 2013). Het overheidsgeld dat aan voorzieningen voor ouderen wordt uitgegeven, kan namelijk niet meer worden besteed aan voorzieningen voor jongeren. Op deze manier kan worden gesteld dat er sprake is van competitie om de allocatie van overheidsgeld tussen de jonge en oude generatie.

Door Schenk (2013) is eerder onderzoek verricht naar de mate waarin er sprake is van leeftijdsverschillen bij de instemming met ouderenbeleid. Hierbij werd verwacht dat ouderen zelf in de grootste mate van mening zijn dat de overheid verantwoordelijk is voor een redelijke levensstandaard voor ouderen en dat jongvolwassenen dit in de minste mate vinden, omdat zij nog ver verwijderd zijn van hun oude dag. Daarnaast werd aangenomen dat mensen vooral worden gestuurd door hun eigen belangen naarmate zij daadwerkelijk belang hebben bij de steun van de overheid, en dus naarmate de economische omstandigheden waarin men leeft slechter zijn. Uit de resultaten van het onderzoek van Schenk (2013) kwam naar voren dat de verschillen in leeftijd bij de instemming van het beleid klein waren, maar dat deze groter waren wanneer mensen in slechte economische omstandigheden verkeren. Dit kan worden verklaard doordat mensen zich in die situatie meer laten leiden door eigenbelang (Schenk, 2013). Vanuit deze resultaten kan dus worden verwacht dat de competitie om overheidsgeld tussen jongeren en ouderen groter zal zijn voor mensen in een zwakke economische positie. Het maakt voor hen meer uit hoe de allocatie van het overheidsgeld plaatsvindt, aangezien zij meer afhankelijk zijn van steun van de overheid.

Ook Elchardus en Glorieux (2012) beweren dat mensen met een kwetsbare positie in de samenleving grotere conflicten zien. Volgens hen zijn zij vatbaarder voor het denken in conflicten, omdat zij hun situatie draagbaar proberen te maken door deze situatie te zien als het gevolg van de groep in plaats van dat dit aan de persoon zelf ligt. Zij schrijven hun maatschappelijke positie eerder aan externe factoren toe, waardoor een soort depersonalisatie van de eigen situatie optreedt (Elchardus & Glorieux, 2012). Voor deze redenatie is empirische ondersteuning gevonden vanuit het onderzoek van Spruyt (2012). Hieruit is gebleken dat onder andere laaggeschoolden en economisch zwakkeren meer geneigd zijn

conflicten in de samenleving te zien dan dit voor hooggeschoolden en mensen die economisch sterker staan het geval is.

Vanuit de besproken theorie en eerdere onderzoeksbevindingen kan voor het huidige onderzoek worden verwacht dat mensen met een zwakke economische positie een grotere tegenstelling percipiëren tussen jongeren en ouderen, aangezien zij meer competitie met de andere leeftijdsgroep waarnemen wat betreft overheidsgeld. De hypothese die hieruit naar voren komt, luidt: *Hoe zwakker iemands economische positie, hoe meer competitie iemand om overheidsgeld ondervindt tussen jongeren en ouderen en des te groter is daarom de tegenstelling die iemand percipieert tussen jongeren en ouderen (4).*

Een andere competitie tussen jong en oud voltrekt zich op de arbeidsmarkt. Ouderen verdwijnen van de arbeidsmarkt wanneer zij met pensioen gaan, terwijl jongeren juist de arbeidsmarkt opkomen. Wanneer banen schaars zijn op de arbeidsmarkt, zoals momenteel door de aanhoudende economische crisis het geval is, gaan de belangen tussen jongeren en ouderen mogelijk wringen (CBS, 2014b). Jongeren kunnen van mening zijn dat ouderen voor hen moeten plaatsmaken op de arbeidsmarkt, terwijl ouderen vinden dat zij recht hebben op hun plek op de arbeidsmarkt. Op deze manier is er sprake van competitie op de arbeidsmarkt die ertoe kan leiden dat mensen meer tegenstelling gaan zien tussen jongeren en ouderen. Er kan worden aangenomen dat mensen die werkloos zijn voornamelijk competitie op de arbeidsmarkt ervaren. Zij moeten namelijk letterlijk concurreren met andere mensen. Daarom kan binnen het huidige onderzoek worden verwacht dat mensen die op zoek zijn naar werk meer competitie op de arbeidsmarkt zullen ervaren met de andere leeftijdsgroep, waardoor zij een grotere tegenstelling zien tussen jongeren en ouderen. Hieruit vloeit de volgende hypothese voort: *Mensen die werkloos zijn, ondervinden meer competitie om banen op de arbeidsmarkt tussen jongeren en ouderen en daarom percipiëren zij een grotere tegenstelling tussen jongeren en ouderen (5).*

2.3 Contacttheorie

In de *Contacttheorie* (Allport, 1954) gaat men er vanuit dat contacten tussen verschillende bevolkingsgroepen kunnen leiden tot meer wederzijds begrip en het scheppen van waardering tussen de groepen. Door ontmoetingen met mensen van de andere groep wordt persoonlijke informatie verkregen, wat zorgt voor meer bekendheid en vertrouwdheid tussen de groepen. Zo kunnen contacten tussen leeftijdsgroepen bijdragen aan het leren begrijpen van elkaar en van ontwikkelingen in de maatschappij, waardoor begrip ontstaat ten opzichte van de ideeën van de andere leeftijdsgroep (Van den Broek et al., 2010). Wanneer er sprake is van veel

onderling begrip zullen de tegenstellingen tussen de bevolkingsgroepen geringer zijn (Schmeets, 2013). Vanuit de Contacttheorie kan worden beredeneerd dat negatieve houdingen en vooroordelen verminderen naarmate men elkaar beter leert kennen. Contacten met personen van de andere groep kunnen de basis vormen voor een positieve houding ten aanzien van die groep en op deze manier bijdragen aan het zien van een geringe tegenstelling tussen de groepen.

Het verkrijgen van een positievere wederzijdse beeldvorming is over het algemeen niet het geval bij initieel contact, maar meer bij wederzijds contact dat frequent, langdurig en gevarieerd is. Daarnaast heeft Allport (1954) vier condities opgesteld wanneer contact tussen groepen zal leiden tot een vermindering van vooroordelen. Dit is het geval als er in de contactsituatie sprake is van (1) samenwerking, (2) een gelijke status van de personen, (3) bij het bereiken van gezamenlijk doelen en tot slot (4) wanneer er ondersteuning plaatsvindt door de omgeving. Pettigrew (1998) heeft hier nog een vijfde voorwaarde aan toegevoegd, namelijk de potentie tot vriendschap.

Er is veel empirische ondersteuning gevonden voor de Contacttheorie. De meeste van de eerder verrichte studies op dit terrein hebben zich gericht op de invloed van interetnisch contact op het verminderen van vooroordelen tegenover etnische minderheden. Later is ook aandacht gekomen voor andere groepen in de samenleving (Schwartz & Simmons, 2001). Uit de eerdere onderzoeken komt naar voren dat er een positief verband bestaat tussen de frequentie van informele contacten en de wederzijdse binding tussen groepen (Blau, 1977). Hierbij gaan contacten in de tijd vooraf aan een onderlinge band. Het aantonen van causaliteit is een punt van kritiek in het onderzoek van contact, aangezien bevooroordeelde mensen vaak ook contact vermijden en mensen met een positieve houding ten opzichte van de groep wellicht eerder contact zoeken (Pettigrew, 1998; Pettigrew & Tropp, 2006). Er is dus veelal sprake van een selectie-effect. Pettigrew & Tropp (2006) hebben een meta-analyse uitgevoerd naar de effecten van contact tussen een grote variëteit aan groepen op vooroordelen, waaronder jongeren en ouderen. Er is gekeken naar studies die contact direct hebben gemeten, dus niet de gelegenheid voor contact. Uiteindelijk zijn 492 enquêtes, 168 quasi-experimenten en 36 experimenten van de afgelopen dertig jaar meegenomen in het onderzoek. Uit de meta-analyse blijkt dat contacten tussen groepen leidt tot minder vooroordelen. Dit is ook het geval wanneer niet aan de vier genoemde voorwaarden van Allport wordt voldaan. De positieve effecten van contact worden wel groter wanneer er tegemoet wordt gekomen aan de optimale condities (Pettigrew & Tropp, 2006).

De eerste onderzoeker die de contacthypothese heeft toegepast op interacties tussen verschillende leeftijden is Caspi (1984). Hij heeft laten zien dat kinderen die op school in dagelijks contact staan met oudere personen een positievere houding ten aanzien van ouderen aannamen. Ook uit andere onderzoeken blijkt dat wanneer mensen door wederzijdse contacten meer persoonlijke informatie hebben over jongeren of ouderen, hun houding ten opzichte van hen minder stereotype wordt en men meer begrip krijgt voor de andere leeftijdsgroep (Kite & Johnson, 1988; Hale, 1998; Van den Broek et al., 2010). Men kan gaan beseffen dat de verschillen tussen generaties niet zo groot zijn als stereotypen vaak doen geloven, aangezien ouderen zelf ook jong zijn geweest en jongeren waarschijnlijk ook oud worden. Men kan door wederzijdse contacten ook beseffen dat er veel verschillen zijn tussen mensen van een bepaalde leeftijd, waardoor een persoonlijker en genuanceerder beeld ontstaat (Van Kordelaar et al., 2008). Uit sommige onderzoeken blijkt dat de contacthypothese sterker geldt voor vriendschap dan voor vrijblijvende contacten (Pettigrew, 1998; Schwartz & Simmons, 2001). Zo kwam uit het onderzoek van Schwartz en Simmons (2001) naar voren dat niet de frequentie, maar de kwaliteit van het contact met ouderen significant gerelateerd was aan een meer positieve houding tegenover hen.

Hoe persoonlijk en intiem een relatie is, blijkt ook gevolgen te hebben voor de mate waarin mensen relaties aangaan met personen die op hen lijken (Mollenhorst, 2009). Mensen hebben over het algemeen de voorkeur voor het hebben van contact met gelijken, dit wordt ook wel de *'like me'-hypothese* (Laumann, 1966) genoemd. Het uitgangspunt voor deze theoretische benadering is dat personen die homogeen zijn wat betreft sociale kenmerken zich sterker tot elkaar voelen aangetrokken, omdat ze dezelfde voorkeuren en ideeën hebben en omdat ze elkaar beter begrijpen (Kalmijn, 1998). Bij het aangaan van sociale relaties spelen factoren zoals geslacht, sociaaleconomische status en etnische achtergrond een belangrijke rol (McPherson, Smith-Lovin & Cook, 2001). In minstens even sterke mate vormt ook leeftijd een selectiecriteria (McPherson et al., 2001; Uhlenberg & De Jong Gierveld, 2004; Kalmijn & Vermunt, 2007). Op basis hiervan kan worden verwacht dat mensen meer frequent contact hebben met personen van dezelfde leeftijd. Voor de *'like me'-hypothese* met betrekking tot leeftijd is veel bevestiging gevonden (Uhlenberg & De Jong Gierveld, 2004; Hagestad & Uhlenberg, 2005; Van Kordelaar et al., 2008; Van den Broek et al., 2010; Völker, 2012). Uit onderzoeken van onder andere Hagestad en Uhlenberg (2005), het SCP (Van den Broek et al., 2010) en Völker (2012) blijken sociale netwerken buiten de familie sterk leeftijdshomogeen te zijn. Hagestad en Uhlenberg (2005) hebben laten zien dat minder dan tien procent van de Nederlanders boven de 65 jaar een persoon van onder de 35 jaar van

buiten de familie in het sociale netwerk heeft. In het Sociaal en Cultureel Rapport van 2010 van het SCP is erop gewezen dat jongeren en ouderen buiten de familie maar weinig met elkaar te maken hebben en dat vriendschappen tussen hen als zeldzaam kunnen worden beschouwd. Jongeren en ouderen lijken in verschillende werelden te leven (Van den Broek et al., 2010). Ook uit het onderzoek van Völker (2012) blijkt de geslotenheid in de sociale lagen wat betreft leeftijd. Zowel jongeren als ouderen zoeken vooral mensen op die qua leeftijd op hen lijken. Bij meer dan zeventig procent van alle vrienden is het verschil in leeftijd minder dan vijf jaar (Völker, 2012).

Een belangrijke reden hiervoor is dat verschillende leeftijdsgroepen zich vaak niet op hetzelfde moment op dezelfde plek bevinden in Nederland (Hagestad & Uhlenberg, 2005; Van Kordelaar et al., 2008; Van den Broek et al., 2010). Hierdoor hebben jongeren en ouderen minder gelegenheden om elkaar te ontmoeten dan mensen van dezelfde leeftijd (Van den Broek et al., 2010). In meerdere studies wordt gewezen op het feit dat de mogelijkheid voor het ontmoeten van mensen van verschillende leeftijden een noodzakelijke voorwaarde is voor de contacten tussen jongeren en ouderen (Kalmijn, 1998; Uhlenberg & De Jong Gierveld, 2004; Kalmijn & Vermunt, 2007). Wanneer mensen in sociale contexten actief zijn die leeftijdsheterogeen zijn, neemt de mogelijkheid tot interactie met de andere leeftijdsgroep toe (Uhlenberg & De Jong Gierveld, 2004; Hagestad & Uhlenberg, 2005). Aangezien leeftijdsgroepen vrij door elkaar wonen in Nederland, is de buurt een belangrijke ontmoetingsplek om contacten op te doen met de andere leeftijdsgroep (Van den Broek et al., 2010). Daarnaast is uit onderzoek naar voren gekomen dat het verenigingsleven, betaald werk en vrijwilligerswerk belangrijke bronnen van interactie tussen jong en oud zijn (Van den Broek et al., 2010).

Wanneer iemand lid is van een vereniging, blijkt dat dat veertig procent van de mensen boven de veertig jaar in het verenigingsleven contact heeft met jongeren (Van den Broek et al., 2010). Ook onder mensen van veertig jaar of jonger is de kans dan groot op contacten met ouderen. Omdat de betrokkenheid bij een vereniging voortkomt uit een gedeelde interesse of doelstelling, zal het waarschijnlijk zijn dat de contacten vooral positief van lading zijn (Van den Broek et al., 2010). Voor het huidige onderzoek kan daarom worden verwacht dat mensen die lid zijn van een vereniging een geringere tegenstelling tussen jongeren en ouderen zullen zien, dankzij de mediërende rol van de mate van contact met jongeren of ouderen. De hypothese luidt: *Mensen die lid zijn van vereniging hebben een meer leeftijdsheterogeen sociaal netwerk en daarom percipiëren zij een kleinere tegenstelling tussen jongeren en ouderen (6a).*

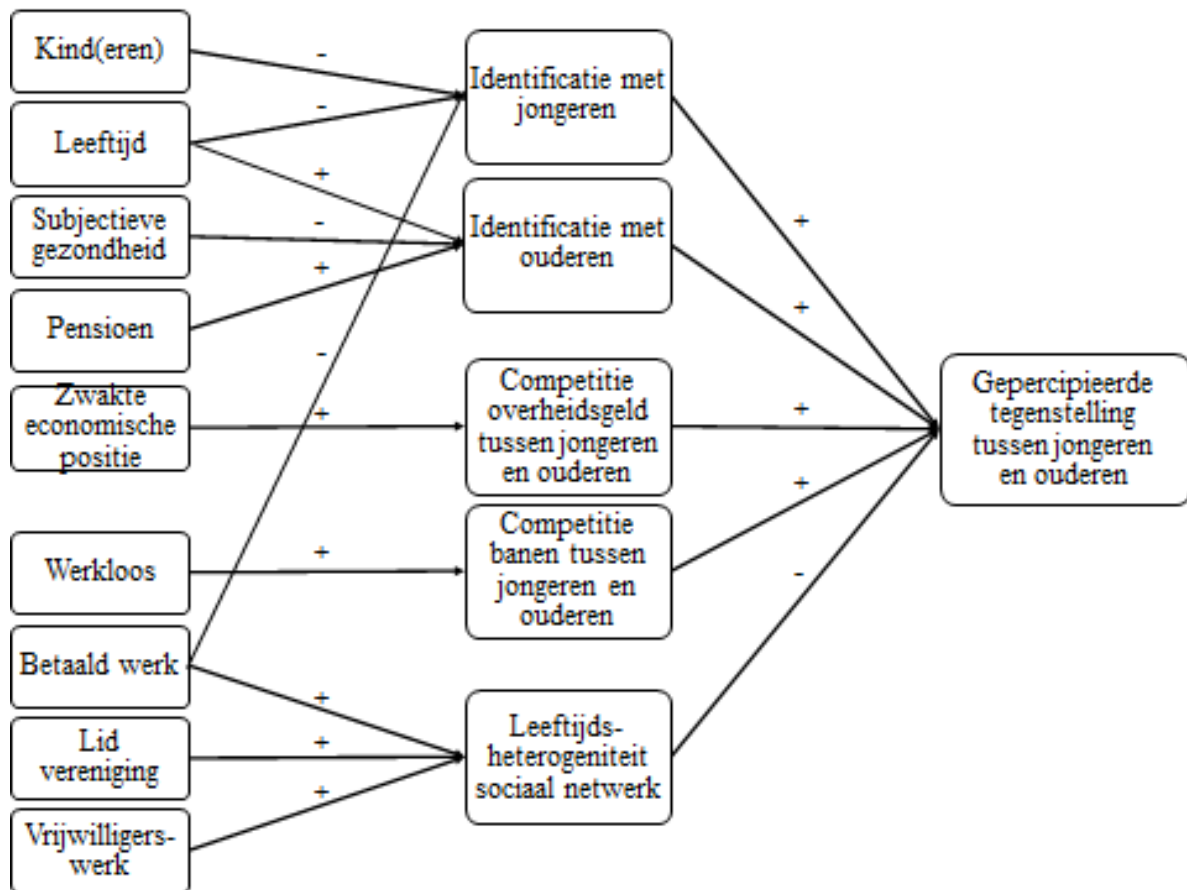
Tevens is het verrichten van betaald werk van belang voor het met elkaar in contact komen van leeftijdsgroepen. Hierbij moet wel worden opgemerkt dat het contact beperkt blijft tot de mensen tussen circa twintig en zestig jaar. Het blijkt dat een ruime meerderheid van de werkenden tot zestig jaar contact heeft met collega's op het werk van in de twintig (Van den Broek et al., 2010). Daarnaast leren mensen bijna één op de vijf vrienden op het werk kennen, waarbij zij gemiddeld 3,5 jaar meer van elkaar in leeftijd verschillen dan vrienden die elkaar ontmoeten bij de opleiding (Mollenhorst, 2009). De volgende hypothese kan daarmee worden opgesteld: *Mensen die betaald werk verrichten, hebben een meer leeftijdsheterogeen sociaal netwerk en daarom percipiëren zij een kleinere tegenstelling tussen jongeren en ouderen (6b).*

Tot slot kan het verrichten van vrijwilligerswerk van belang zijn voor het krijgen van contact tussen jongeren en ouderen. Jongeren en ouderen komen hier samen, waarbij zij zich gezamenlijk belangeloos inzetten voor de samenleving. In 2012 wordt vrijwilligerswerk verricht door 22 procent van de personen tussen de 18 en 34 jaar, 31 procent van de mensen tussen de 35 en 64 jaar en 27 procent van de 65-plussers (Bijl et al., 2013). De laatste hypothese van dit onderzoek luidt: *Mensen die vrijwilligerswerk verrichten, hebben een meer leeftijdsheterogeen sociaal netwerk en daarom percipiëren zij een kleinere tegenstelling tussen jongeren en ouderen (6c).*

2.4 Conceptueel model

In dit hoofdstuk zijn verschillende theoretische verklaringen aan bod gekomen voor de mate van tegenstelling die wordt gepercipiëerd tussen jongeren en ouderen. In figuur 1 zijn de opgestelde hypothesen grafisch weergegeven in een conceptueel model.

Aangezien in dit hoofdstuk niet nader is ingegaan op de invloed van leeftijd op de mate van competitie en contact tussen jongeren en ouderen, zijn deze relaties niet opgenomen in dit theoretische model. Desondanks wordt er wel van uitgegaan dat leeftijd invloed uitoefent op de mate van competitie en contact tussen jongeren en ouderen. Er kan namelijk impliciet worden verwacht dat leeftijd een niet-lineair verband vertoont met de mate van competitie en contact tussen jongeren en ouderen. Hierbij kan worden aangenomen dat jongeren en ouderen meer competitie om banen en overheidsgeld ondervinden tussen beide groepen dan dit voor middelbaren geldt. Daarnaast kan worden verondersteld dat het sociale netwerk van middelbaren meer leeftijdsheterogeen is.

Figuur 1. Conceptueel model van de verwachte relaties binnen dit onderzoek ^a.

Noot. a = 'pensioen', 'werkloos' en 'betaald werk' zijn voor de overzichtelijkheid in dit conceptueel model apart opgenomen, maar deze drie categorieën zijn afkomstig van dezelfde variabele, namelijk iemands werksituatie. De referentiecategorie hierbij zijn de mensen die zich buiten de arbeidsmarkt begeven met uitzondering van de gepensioneerden.

3. Data en Methoden

In dit hoofdstuk wordt allereerst ingegaan op het onderzoeksdesign, de steekproef en de representativiteit hiervan. Daarna wordt uiteengezet hoe de afhankelijke en onafhankelijke variabelen binnen dit onderzoek zijn gemeten. Ten slotte wordt de methode van de analyse van de onderzoeksresultaten besproken.

3.1 Data, steekproef en respons

Om over de juiste gegevens voor dit onderzoek te beschikken, is gekozen om zelf een enquête op te stellen. De definitieve vragenlijst is in appendix 1 bijgevoegd. Door deze onderzoeksmethode kan in relatief korte tijd een beeld worden geschetst van de mate waarin mensen een tegenstelling tussen jongeren en ouderen percipiëren. De vragenlijst is geprogrammeerd en getest en vervolgens afgenomen door bureau Veldkamp. Voor de dataverzameling is gebruikgemaakt van de steekproefbron TNS NIPObase. Dit is een database van circa 120.000 Nederlanders van 18 jaar en ouder die met enige regelmaat deelnemen aan online enquêtes van Veldkamp en TNS NIPO en een beloning ontvangen voor hun medewerking. Uit deze database is een initiële steekproef getrokken van 1.200 personen van 18 jaar en ouder, waarbij is gestreefd naar representativiteit op de kenmerken geslacht, leeftijd, gezinsgrootte, opleiding, sociale klasse en regio. Voor de steekproeftrekking is gebruikgemaakt van normcijfers die zijn ontleend aan de Gouden Standaard van het CBS. Het veldwerk is uitgevoerd in een periode met veel vakantiedagen, waardoor de respons enigszins achterbleef. Daarom is in tweede instantie een aanvullende representatieve steekproef van 165 personen uitgezet.

De geselecteerde panelleden hebben per e-mail een uitnodiging ontvangen om deel te nemen aan een digitale vragenlijst. De vragenlijst werd hierbij aangekondigd als een onderzoek door een wetenschappelijke instelling over de Nederlandse samenleving. Het veldwerk van dit onderzoek heeft plaatsgevonden van vrijdag 25 april 2014 tot en met zondag 4 mei 2014. Om de benodigde respons te halen is tijdens het veldwerk op donderdag 1 mei een herinnering gestuurd naar de personen die de vragenlijst op dat moment nog niet hadden ingevuld en op vrijdag 2 mei is een aanvullende steekproef uitgezet. De tijd die respondenten gemiddeld nodig waren om de vragenlijst in te vullen was zestien. In totaal hebben 821 personen de vragenlijst volledig ingevuld, wat neerkomt op een respons van 60 procent. Deze respons is iets lager dan gebruikelijk bij sociaal wetenschappelijk onderzoek van Veldkamp.

Dit heeft voornamelijk te maken met de veldwerkperiode, aangezien het om een korte periode ging en het in die tijd voor veel mensen vakantie was.

Door selectieve respons wijkt de samenstelling van de respons licht af van de samenstelling van de totale Nederlandse populatie op geslacht, leeftijd, gezinsgrootte, opleidingsniveau en regio. Om toch een goede beschrijving te geven van de mate van gepercipieerde tegenstelling onder de Nederlandse bevolking, vindt er voor de beschrijvende analyses een kleine correctie plaats middels herweging. De normcijfers zijn gebaseerd op de Gouden Standaard van het CBS. Een overzicht van de samenstelling van de steekproef van het onderzoek voor en na de weging is bijgevoegd in appendix 2. Door gebruik te maken van een weging verbetert de generaliseerbaarheid van de resultaten van het onderzoek. De betrouwbaarheid wordt echter minder goed, oftewel de steekproefefficiëntie neemt af, aangezien een aantal waarnemingen meerdere keren meetelt en een aantal juist minder. De steekproefefficiëntie van het onderzoek bedraagt 86,5 procent. Hiermee is de kans klein dat als gevolg van de weging vertekeningen in de resultaten zullen optreden. Voor de bivariate en verklarende analyses is geen weging van de resultaten toegepast.

Daarnaast wijkt de steekproef mogelijk enigszins af van de totale populatie, omdat mensen zonder internetaansluiting niet in de steekproef zijn vertegenwoordigd. Daarentegen heeft momenteel 95 procent van de Nederlandse bevolking toegang tot internet, dus kan worden aangenomen dat de negatieve gevolgen voor de representativiteit van het onderzoek beperkt zullen zijn (Sleijpen, 2013).

3.2 Operationalisering

De afhankelijke variabele van dit onderzoek betreft de mate van gepercipieerde tegenstelling tussen jongeren en ouderen. Om deze afhankelijke variabele te verklaren zijn in het huidige onderzoek vijf mediërende variabelen meegenomen, te weten: (1) de mate van identificatie met jongeren, (2) de mate van identificatie met ouderen, (3) de mate van competitie om overheidsgeld tussen jongeren en ouderen, (4) de mate van competitie om banen tussen jongeren en ouderen en tot slot (5) de leeftijdsheterogeniteit van het sociale netwerk. Verder zijn in dit onderzoek nog diverse onafhankelijke achtergrondvariabelen en controlevariabelen meegenomen. Voor het meten van de variabelen is een enquête uitgezet. Hiernaast is gebruikgemaakt van relevante achtergrondvariabelen die van de respondenten beschikbaar waren bij Veldkamp.

Gepercipieerde tegenstelling

Binnen het huidige onderzoek is ervoor gekozen om de mate van gepercipieerde tegenstelling tussen jongeren en ouderen op dezelfde manier te meten als de afgelopen jaren bij het onderzoek van het SCP is gedaan (Dekker et al., 2010; Den Ridder et al., 2012; Bijl et al., 2013). Aan de respondenten is een rijtje voorgelegd van telkens twee sociale groeperingen die in de samenleving van elkaar verschillen, waaronder jongeren en ouderen. Hierbij zijn de volgende twee vragen gesteld: ‘Hoe groot is volgens u de tegenstelling tussen deze twee groepen?’ en ‘Hoe groot is volgens u het conflict tussen deze twee groepen?’. De respondenten hadden bij beide vragen de keuze uit antwoordcategorieën die liepen van zeer klein (1) tot en met zeer groot (5).

Alvorens deze vragen zijn gesteld, werd bij het onderzoek van het SCP de volgende introductie gegeven: ‘Hieronder staan telkens twee sociale groeperingen die van elkaar verschillen en zelfs wel eens in strijd met elkaar zijn’ (Den Ridder et al., 2012). Binnen het huidige onderzoek is ervoor gekozen om niet te beginnen met deze introductie, aangezien deze als enigszins sturend kan worden beschouwd. De keuze om de introductie weg te laten, kan ertoe leiden dat de uitkomsten van het huidige onderzoek enigszins afwijken van de onderzoeksresultaten van het SCP. Daarentegen kan het de betrouwbaarheid van het huidige onderzoek ten goede komen.

Voor het meten van de mate van de gepercipieerde tegenstelling zijn de vragen over de mate van tegenstelling en conflict tussen jongeren en ouderen tezamen meegenomen in LISREL. De antwoorden van de respondenten op beide vragen hangen onderling voldoende positief met elkaar samen ($r = 0,55, p < 0,001$).

Identificatie met jongeren en identificatie met ouderen

Er bestaat veel inconsistentie tussen conceptuele en geoperationaliseerde definities van sociale identiteit (Jackson & Smith, 1999). In dit onderzoek gaat het bij het toetsen van de sociale identificatie om de mate waarin mensen zichzelf als deel zien van en verbonden voelen met de groep ouderen of jongeren, oftewel in-group identificatie (Leach et al., 2008). Hiervoor is door Leach et al. (2008) een betrouwbaar meetinstrument ontwikkeld dat bestaat uit vijf specifieke componenten die onderling samenhangen. De eerste component om de in-group identificatie te meten is *individuele zelfstereotypering*. Dit is de mate waarin men meent dezelfde kenmerken te hebben als het gemiddelde lid van de groep. Onder de tweede component valt de mate waarin men van mening is dat de groepsleden met elkaar overeenstemmen: de *ingroup homogeniteit*. De derde component bevat *satisfactie*, wat de

mate inhoudt waarin het groepslidmaatschap reden is voor positieve gevoelens. De vierde component gaat over de mate van *solidariteit* met de leden van de groep en de laatste component heet *centraliteit*, oftewel de mate waarin iemand het groepslidmaatschap beleeft als belangrijk voor wie de persoon is en hoe iemand zichzelf ziet.

Bij het originele meetinstrument zijn deze vijf componenten gemeten aan de hand van veertien stellingen. Voor het huidige onderzoek is dit ingekort tot vier stellingen om de identificatie met jongeren te meten en vier voor het meten van de identificatie met ouderen. Er is geen stelling opgenomen voor de component *centraliteit*, aangezien een stelling als ‘Ik ben blij dat ik een jongere ben’ mogelijk merkwaaardige gevoelens kan oproepen onder de oudere respondenten. Dit zou negatieve gevolgen kunnen hebben voor de validiteit van de meting. De vier stellingen die de identificatie met jongeren meten, luiden als volgt: ‘Ik voel mij verbonden met jongeren’, ‘Ik vind dat jongeren veel hebben om trots op te zijn’, ‘Jongeren hebben veel gemeen met elkaar’ en ten slotte ‘Ik heb veel gemeen met de gemiddelde jongere’. Dezelfde stellingen zijn opgesteld met betrekking tot de identificatie met ouderen. Voor de antwoordcategorieën van deze stellingen is een vijfpunt Likert-schaal gehanteerd, waarbij de antwoordmogelijkheden gerangschikt zijn van helemaal mee oneens (1) tot en met helemaal mee eens (5). Voor het meten van de identificatie met jongeren en de identificatie met ouderen is voor beide variabelen in LISREL een schaal gemaakt met de bijbehorende items.

Competitie om overheidsgeld

Voor het bepalen van de competitie om overheidsgeld tussen jongeren en ouderen is gekeken naar de mate waarin er tussen jongeren en ouderen tegenstrijdige belangen zijn bij de besteding van het overheidsgeld. Dit is gemeten door te kijken naar de mate waarin mensen relatief veel geld willen besteden aan beleidsdoelen die bestemd zijn voor hun eigen leeftijd. In de enquête is daarom de volgende vraag gesteld: ‘Kunt u telkens aangeven of u vindt dat de landelijke politiek aan de volgende doeleinden meer of minder geld moet gaan besteden?’. De respondenten konden dit aangeven voor drie beleidsdoelen die voornamelijk op jongeren zijn gericht, namelijk: ‘Het verbeteren van het onderwijs’, ‘Investeren in de pensioenopbouw van jongeren’ en ‘Meer betaalbare huizen voor starters op de woningmarkt’, en drie die vooral op ouderen gericht zijn, namelijk: ‘Het op peil houden van de huidige pensioenen’, ‘Het behouden van kortingen voor 65-plussers’ en ‘Het verbeteren van de zorg voor ouderen’. Er zijn bovendien twee neutrale beleidsdoelen geïncludeerd die niet specifiek voor jongeren of ouderen van belang zijn, namelijk ‘Het bestrijden van armoede in Nederland’ en

‘Het verminderen van de staatsschuld’. Als antwoord konden de respondenten aangeven of zij hier veel minder geld (1) tot en met veel meer geld (5) aan zouden uitgeven.

Aan de hand van principale factoranalyses is onderzocht of de vragen gericht op de belangen van jongeren een ander onderliggend construct meten dan de vragen gericht op die van ouderen. Uit de factoranalyse bleken de items gericht op de belangen van jongeren en op die van ouderen inderdaad op twee verschillende factoren te laden ($EV = 2,30$ en $1,08$, $R^2 = 36,00$). ‘Investeren in de pensioenopbouw van jongeren’ is hierop een uitzondering, aangezien dit item op beide factoren laadt. Vervolgens is nagegaan of de schaal van de drie items gericht op de belangen van jongeren en de schaal van de drie items gericht op ouderen betrouwbaar zijn. Hieruit bleek de schaal van de drie items voor jongeren niet erg betrouwbaar ($\alpha = 0,44$) en de schaal van de drie items voor ouderen wel voldoende betrouwbaar ($\alpha = 0,72$). De betrouwbaarheid van schaal voor jongeren werd niet verbeterd bij het meenemen van enkel twee items. Ondanks de lage betrouwbaarheid van deze schaal is vanwege inhoudelijke redenen toch gekozen om beide schalen te construeren van alle drie de items. Dit dient bij de resultaten van de analyses wel in ogenschouw te worden genomen. De samengestelde variabelen zijn aangemaakt door de gemiddelde score van de drie items te nemen, waarbij de respondent op tenminste twee van de drie vragen antwoord moest hebben gegeven. Vervolgens is het absolute verschil van beide variabelen genomen, aangezien op die manier wordt gekeken naar de mate waarin mensen relatief veel geld willen geven aan beleidsdoelen gericht op de ene leeftijdsgroep en relatief weinig aan de andere groep. Van deze variabele geeft een waarde 0 aan dat er sprake is van weinig competitie tussen jongeren en ouderen en de waarde 4 dat er veel competitie tussen beide wordt ondervonden om overheidsgeld.

Competitie om banen

Er is voor gekozen om de competitie om banen tussen jongeren en ouderen te meten door te kijken naar de mate waarin er sprake is van tegenstrijdige belangen tussen jongeren en ouderen op de arbeidsmarkt. Dit is gemeten aan de hand van vier stellingen, waarbij de respondenten konden aangeven in hoeverre ze het daarmee eens waren. Bij twee stellingen is ingegaan op de belangen van de jongeren op de arbeidsmarkt, namelijk: ‘Ouderen staan de kansen van jongeren op de arbeidsmarkt in de weg’ en ‘Ouderen vormen een belemmering voor de ontwikkeling van jongeren op de arbeidsmarkt’. Bij de andere twee stellingen kwamen de belangen van de ouderen op de arbeidsmarkt terug: ‘Jongeren verdringen ouderen op de arbeidsmarkt’ en ‘Het bevorderen van de werkgelegenheid van jongeren gaat ten koste

van de ouderen'. De antwoordcategorieën liepen van helemaal mee oneens (1) tot en met helemaal mee eens (5).

Uit de principale factoranalyse is gebleken dat de vier items op twee factoren laden ($EV = 1,82$ en $1,52$, $R^2 = 66,98$). De vragen gericht op de belangen van jongeren en op die van ouderen laden op verschillende factoren. De antwoorden van de respondenten op de twee stellingen gericht op de belangen van jongeren blijken positief en hoog onderling samen te hangen ($r = 0,74$, $p < 0,001$). Tevens hangen de twee stellingen voor ouderen voldoende samen ($r = 0,58$, $p < 0,001$). De samengestelde variabelen zijn aangemaakt door de gemiddelde score van de twee items te nemen, waarbij de respondenten beide stellingen beantwoord moest hebben. Vervolgens is het absolute verschil tussen de scores op beide variabelen genomen, om op die manier aan te geven in welke mate mensen opkomen voor de belangen van hun eigen leeftijdsgroep en niet voor de belangen van de andere leeftijdsgroep. Een waarde 0 van deze variabele geeft aan dat er sprake is van weinig competitie tussen jongeren en ouderen en de waarde 4 dat er veel competitie tussen beide wordt ondervonden om banen.

Leeftijdsheterogeniteit sociaal netwerk

Voor het meten van de leeftijdsheterogeniteit van het sociale netwerk is ervoor gekozen om gebruik te maken van de enquêtevragen die door het SCP zijn gesteld in het onderzoek Nederland in Generaties van 2010 (Van den Broek et al., 2010). De gestelde vragen luiden als volgt: 'Uw familieleden buiten beschouwing gelaten, in welke mate heeft u contact met mensen van 15 tot en met 34 jaar op uw betaalde werk, op uw vrijwilligerswerk, bij een vereniging waar u lid van bent, in uw buurt en bij u thuis?' en 'Uw familieleden buiten beschouwing gelaten, in welke mate heeft u contact met mensen van 55 jaar en ouder op uw betaalde werk, op uw vrijwilligerswerk, bij een vereniging waar u lid van bent, in uw buurt en bij u thuis?'. De antwoordcategorieën van deze vragen waren gerangschikt van nooit (1) tot en met heel vaak (5), waarbij tevens de mogelijkheid bestond om aan te geven dat iemand geen betaald werk of vrijwilligerswerk verricht of geen lid is van een vereniging. Deze antwoordcategorie 'n.v.t.' is vervolgens samengevoegd met de antwoordcategorie 'nooit'. Bovendien zijn nog twee vragen gesteld om inzichtelijk te krijgen hoeveel vriendschappen er tussen jongeren en ouderen bestaan, namelijk: 'Hoeveel vrienden of goede kennissen heeft u van 15 tot en met 34 jaar?' en 'Hoeveel vrienden of goede kennissen heeft u van 55 jaar en ouder?'. De antwoordmogelijkheden bij deze twee vragen waren: geen, één persoon, twee personen, drie of vier personen en vijf of meer personen.

Voor het aanmaken van twee samengestelde variabelen die het contact met jongeren meten en het contact met ouderen, is vanuit theoretisch oogpunt afgezien van het uitvoeren van een factoranalyse en betrouwbaarheidsanalyse. Dit aangezien er niet vanuit kan worden gegaan dat een hoge score op één item samengaat met een hoge score op een ander item. De samengestelde variabelen zijn aangemaakt door voor elk de gemiddelde score van de zes items te nemen, waarbij de respondent op alle vragen antwoord moest hebben gegeven. Wanneer er sprake is van een ontbrekende waarde bij één van de vragen, kan er namelijk niet vanuit worden gegaan dat deze score lijkt op die van de overige items. Vervolgens is het absolute verschil tussen beide variabelen genomen, waardoor kan worden laten zien in welke mate mensen contact hebben met beide leeftijdsgroepen. Tot slot zijn deze scores omgedraaid om de interpretatie van de uitkomsten van de analyses te vergemakkelijken. Hierbij geldt dat waarde 0 aangeeft dat er sprake is van een meer leeftijdshomogeen sociaal netwerk en waarde 4 van een meer leeftijdsheterogeen sociaal netwerk.

Onafhankelijke achtergrondvariabelen

Om te bepalen of iemand wel of geen **kinderen** heeft, is gebruikgemaakt van de beschikbare achtergrondgegevens van de respondenten. De respondenten van het TNS NIPOpanel konden aangeven dat zij momenteel geen kinderen (1), één kind (2), twee kinderen (3) of drie of meer kinderen (4) hebben. Van deze variabele is voor het huidige onderzoek een dummyvariabele aangemaakt, waarbij de eerste antwoordcategorie de waarde 0 kreeg en de rest van de antwoordcategorieën de waarde 1.

Voor het meten van iemands **leeftijd** zijn tevens de achtergrondgegevens van de respondenten benut. Ondanks het continue karakter van de variabele is ervoor gekozen om leeftijd mee te nemen als een categorische variabele, aangezien bij deze variabele sprake kan zijn van niet-lineaire verbanden. Op deze manier kunnen de verschillen tussen jongeren, middelbaren en ouderen duidelijk in kaart worden gebracht. De respondenten met een leeftijd tot en met 34 jaar zijn samengevoegd tot de categorie ‘jong’, de respondenten van 35 tot en met 54 jaar zijn samengevoegd tot de categorie ‘middelbaar’ en tot slot zijn de respondenten van 55 jaar of ouder samengevoegd tot de categorie ‘oud’. Daarna is voor elk van deze categorieën een dummyvariabele aangemaakt.

Daarnaast is iemands **subjectieve gezondheid** gemeten aan de hand van de volgende vraag in de enquête: ‘Wat vindt u, over het algemeen genomen, van uw gezondheid?’. De antwoordcategorieën liepen van zeer slecht (1) tot en met zeer goed (5).

Om te bepalen of iemand **betaald werk** verricht, **werkloos** is of met **pensioen** is, is gebruikgemaakt van de beschikbare informatie bij Veldkamp over de huidige werksituatie van de respondenten. De respondenten hadden de keuze uit de volgende werksituaties: zelfstandig ondernemer (1), werkzaam in loondienst (2), werkzaam bij de overheid (3), arbeidsongeschikt (4), werkloos, werkzoekend, bijstand (5), gepensioneerd of VUT (6), studierend/schoolgaand (7) en huisvrouw, huisman of anders (8). Van deze variabele is een categorische variabele aangemaakt, waarbij de eerste drie antwoordcategorieën zijn samengevoegd tot de categorie ‘werkend’, de vijfde antwoordcategorie blijft de categorie ‘werkloos’, de zesde antwoordcategorie blijft de categorie ‘pensioen’ en de overige antwoordcategorieën zijn samengevoegd tot de categorie ‘buiten de arbeidsmarkt’. Vervolgens is voor elke categorie een dummyvariabele aangemaakt om de variabele mee te kunnen nemen in de analyses.

Verder is de zwakte van iemands **economische positie** gemeten door de volgende vraag in de enquête: ‘Hoe goed kunt u momenteel met het totale netto inkomen van uw huishouden rondkomen, dat wil zeggen uw gebruikelijke noodzakelijke uitgaven betalen?’. Hierbij hadden de respondenten de keuze uit antwoordmogelijkheden die waren gerangschikt van zeer gemakkelijk (1) tot en met en zeer moeilijk (5). Een hogere waarde van deze variabele staat dus voor een zwakkere economische positie.

Tot slot zijn het wel of niet lid zijn van een **vereniging** en verrichten van **vrijwilligerswerk** gemeten door de eerder genoemde vragen naar contact met jongeren en ouderen op de vereniging of het vrijwilligerswerk. De respondenten die bij de vragen over contact met jongeren én ouderen ‘n.v.t.’ als antwoord hebben gegeven, worden beschouwd als personen die geen lid zijn van een vereniging of vrijwilligerswerk verrichten. Er is een dummyvariabele aangemaakt voor lidmaatschap van een vereniging en vrijwilligerswerk, waarbij de respondenten met het antwoord ‘n.v.t.’ van de oorspronkelijke variabele de waarde 0 hebben en de overige respondenten de waarde 1.

Controlevariabelen

In dit onderzoek is gecontroleerd voor diverse achtergrondkenmerken van de respondenten. Ten eerste is geslacht als controlevariabele meegenomen. Er is een dummyvariabele aangemaakt, waarbij man de waarde 0 heeft en **vrouw** de waarde 1. Uit eerder onderzoek van het SCP blijkt dat vrouwen de tegenstelling tussen jongeren en ouderen gemiddeld groter vinden dan mannen (Dekker et al., 2010). Tevens laat Spruyt (2012) zien dat vrouwen over het algemeen meer neiging hebben tot het aanhangen van het conflictperspectief.

Ten tweede is **opleidingsniveau** als controlevariabele meegenomen. Dit is gemeten aan de hand van de hoogst voltooide opleiding afgerond met een diploma, waarbij de volgende antwoordmogelijkheden waren: geen of basisonderwijs (1), lbo, vbo, vmbo (kader- en beroepsgericht) (2), mavo, havo/vwo onderbouw of vmbo (theoretisch en gemengd) (3), mbo2, 3 of 4 (4), havo/vwo of propedeuse (5), hbo- of wo-bachelor (6) en hbo- of wo-master (7). Mogelijk leidt een hoger opleidingsniveau tot de perceptie van een minder grote tegenstelling (Spruyt, 2012).

3.3 Analysemethode

Allereerst is in SPSS gekeken naar het basismodel, zoals weergegeven in figuur 1. Hierbij is onderzocht of er sprake is van multicollineariteit van de besproken onafhankelijke variabelen. Dit kan namelijk ongewenste gevolgen hebben voor de schatting van de verklaarde variantie in het regressiemodel en voor de schatting van de invloed van de afzonderlijke predictoren. Aan de hand van een correlatietabel van de onafhankelijke variabelen en de controlevariabelen tezamen is gebleken dat de predictoren onderling niet erg sterk met elkaar correleren. Tevens is uit de toets op multicollineariteit gebleken dat er geen sprake is van te sterk samenhangende predictoren, aangezien er geen hoge VIF-waarden zijn. Hierdoor kunnen alle variabelen worden meegenomen in de analyses. Tegen de verwachting in, is daarnaast in SPSS gebleken dat de twee controlevariabelen, geslacht en opleidingsniveau, geen samenhang vertonen met de mate van tegenstelling die wordt gepercipieerd. Om het model niet onnodig complexer te maken, is ervoor gekozen om beide controlevariabelen niet op te nemen in het structural-equationmodel.

Na het uitvoeren van de toets op multicollineariteit zijn enkele beschrijvende analyses verricht in SPSS. Hierbij zijn eerst univariate analyses uitgevoerd om te laten zien in welke mate er momenteel sprake is van een tegenstelling tussen jong en oud. Daarna is door middel van bivariate analyses aangetoond in hoeverre de mediërende variabelen en de afhankelijke variabele samenhang vertonen. Tevens is laten zien of de gemiddelde scores van de afhankelijke en mediërende variabelen verschillen tussen jongeren, middelbaren en ouderen.

Vervolgens zijn de analyses voor het toetsen van de opgestelde hypotheses uitgevoerd door middel van structural-equation modeling in LISREL 8.8 (Jöreskog & Sörbom, 2006)¹. Hierdoor kan worden aangetoond welke variabelen een rol spelen bij de verklaring van de mate van tegenstelling die wordt gepercipieerd. Het grote voordeel van deze methode is dat

¹ De analyses zijn van te voren uitgevoerd in SPSS. Hieruit kwamen over het algemeen dezelfde resultaten als in LISREL.

de gehele structuur van verwachte relaties tussen variabelen in één keer kan worden getoetst, waarbij wordt nagegaan in welke mate het gehele opgestelde theoretische model past bij de steekproefgegevens. Bovendien kunnen meetmodellen voor de gepercipieerde tegenstelling, de identificatie met jongeren en de identificatie met ouderen worden geschat waarin rekening wordt gehouden met eventuele meetfouten. Een ander voordeel van deze methode is dat er rekening kan worden gehouden met covariantie tussen de verklarende variabelen. Tot slot kunnen respondenten met ontbrekende waarden op één of enkele variabelen toch worden meegenomen in de analyse².

² Hiervoor is gebruikgemaakt van Maximum Likelihood Estimation.

4. Resultaten

4.1 Beschrijvende analyses

In tabel 1 is een overzicht gegeven van de gemiddelden, standaarddeviaties, minimale en maximale waarden van alle variabelen die in dit onderzoek worden meegenomen. Er is voor gekozen om voor elke variabele de beschrijvende statistiek te rapporteren van alle respondenten die een geldige waarde hebben op die variabele, doordat bij de analyse in LISREL ook de respondenten worden meegenomen die ontbrekende waarden hebben op één of meerdere variabelen. Daarnaast zijn voor de gepercipieerde tegenstelling, de identificatie met jongeren en de identificatie met ouderen de beschrijvende kenmerken van de verschillende items gegeven, omdat in LISREL een model van deze items wordt gemaakt.

Tabel 1.

Beschrijvende kenmerken van de afhankelijke en onafhankelijke variabelen (gewogen data).

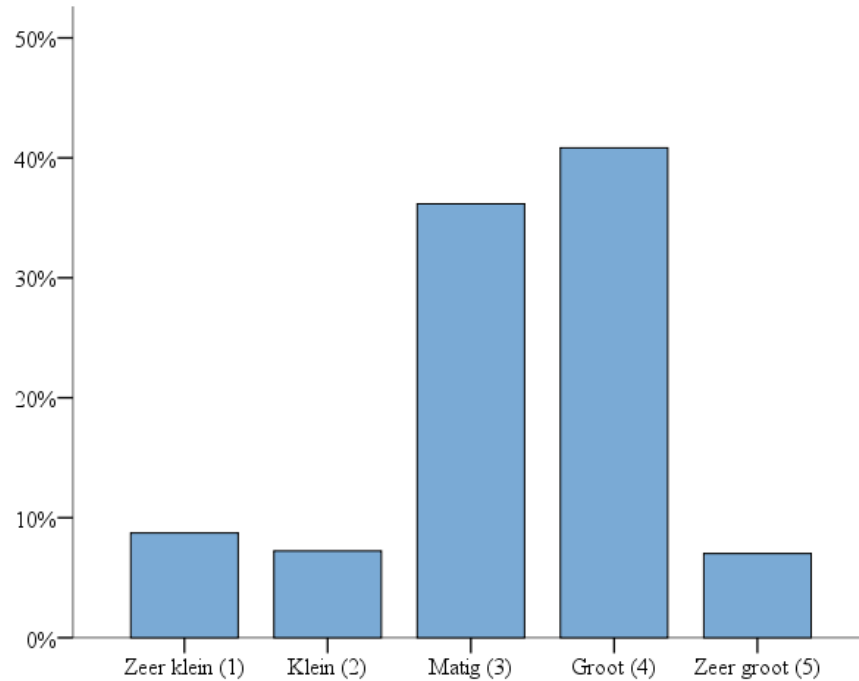
	N	M	SD	Min – Max
Gepercipieerde tegenstelling				
Tegenstelling	801	3,300	1,011	1 – 5
Conflict	791	2,560	0,931	1 – 5
Identificatie met jongeren				
Ik voel mij verbonden met jongeren	813	3,450	0,801	1 – 5
Ik vind dat jongeren veel hebben om trots op te zijn	789	3,520	0,756	1 – 5
Jongeren hebben veel gemeen met elkaar	773	3,130	0,822	1 – 5
Ik heb veel gemeen met de gemiddelde jongere	780	3,030	0,826	1 – 5
Identificatie met ouderen				
Ik voel mij verbonden met ouderen	811	3,380	0,835	1 – 5
Ik vind dat ouderen veel hebben om trots op te zijn	792	3,770	0,670	1 – 5
Ouderen hebben veel gemeen met elkaar	780	3,280	0,792	1 – 5
Ik heb veel gemeen met de gemiddelde oudere	784	3,150	0,821	1 – 5
Competitie om overheidsgeld	786	0,513	0,435	0 – 2,667*
Competitie om banen	757	0,986	0,950	0 – 4
Leeftijdsheterogeniteit sociaal netwerk	729	3,429	0,505	0,667 – 4*
Leeftijd				

Jong	821	0,264	--	0 – 1
Middelbaar	821	0,372	--	0 – 1
Oud	821	0,364	--	0 – 1
Werksituatie				
Werk	816	0,555	--	0 – 1
Werkloos	816	0,044	--	0 – 1
Pensioen	816	0,183	--	0 – 1
Buiten arbeidsmarkt	816	0,218	--	0 – 1
Kind(eren)	821	0,443	--	0 – 1
Subjectieve gezondheid	821	3,670	0,807	1 – 5
Zwakke economische positie	799	2,660	1,007	1 – 5
Lid vereniging	815	0,512	--	0 – 1
Vrijwilligerswerk	815	0,437	--	0 – 1

Noot. * = dit zijn geobserveerde minimum en maximum scores, het theoretisch minimum van deze variabelen is 0 en het maximum is 4.

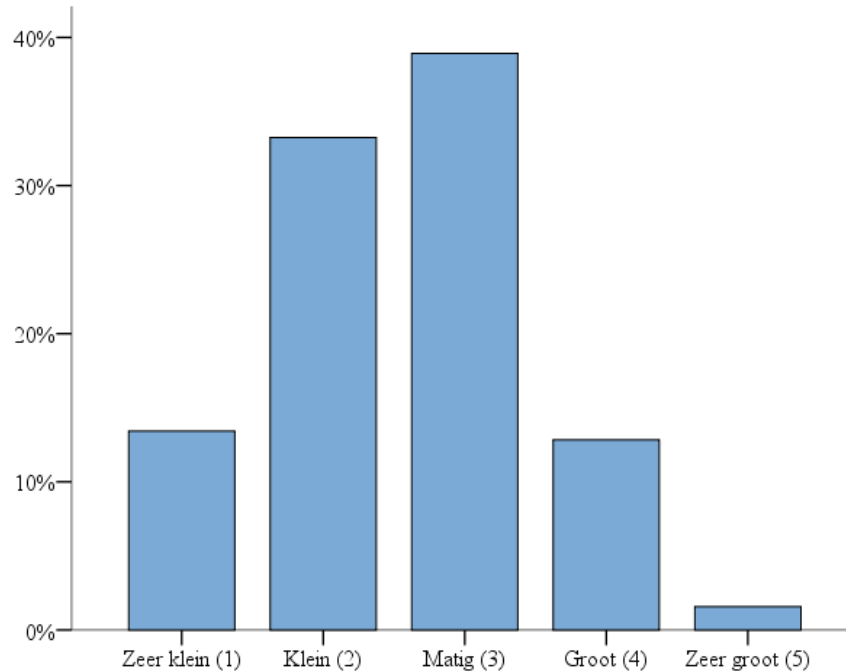
Beschrijvende resultaten gepercipieerde tegenstelling

De afhankelijke variabele is gemeten op basis van twee geobserveerde variabelen, namelijk de mate van tegenstelling en de mate van conflict. Wat betreft de mate van tegenstelling is in tabel 1 te zien dat het gemiddelde 3,30 is met een standaarddeviatie van 1,01. Dit wil zeggen dat de respondenten gemiddeld genomen een matige tegenstelling tussen jongeren en ouderen zien. De verdeling van alle scores van de mate van tegenstelling is in kaart gebracht in figuur 2. In dit figuur wordt duidelijk dat de tegenstelling tussen jongeren en ouderen het vaakst als groot wordt ervaren, namelijk door 41 procent van de respondenten. Zeven procent van de respondenten vindt de tegenstelling tussen jongeren en ouderen zeer groot. Bijna de helft van de respondenten ziet dus een grote tot zeer grote tegenstelling tussen jongeren en ouderen in de samenleving. Daarnaast vindt 36 procent van de respondenten de tegenstelling matig van grootte en ziet 16 procent een (zeer) kleine tegenstelling.

Figuur 2. Staafdiagram van de mate van tegenstelling tussen jongeren en ouderen van 1 (zeer klein) tot en met 5 (zeer groot), inclusief weging (N=801).

Voor de andere geobserveerde variabele, de mate van conflict tussen jongeren en ouderen, is in tabel 1 te zien dat het gemiddelde 2,56 is met een standaarddeviatie van 0,93. Gemiddeld genomen ervaren de respondenten de mate van conflict tussen jongeren en ouderen matig tot klein. In figuur 3 is de verdeling van de scores van de respondenten uiteengezet voor deze variabele. Veertien procent van de respondenten vindt dat er sprake is van een (zeer) groot conflict tussen jongeren en ouderen. Dit percentage ligt een stuk lager dan bij de mate van tegenstelling het geval is. Van de respondenten vindt 39 procent het conflict tussen jongeren en ouderen matig van grootte en tot slot geeft 47 procent aan dit conflict klein tot zeer klein te vinden. De respondenten ervaren dus vaker een tegenstelling tussen jongeren en ouderen dan een conflict tussen beide groepen.

Figuur 3. Staafdiagram van de mate van conflict tussen jongeren en ouderen van 1 (zeer klein) tot en met 5 (zeer groot), inclusief weging (N=791).

Om de representativiteit van deze beschrijvende resultaten voor de Nederlandse samenleving na te gaan, zijn de percentages vergeleken met de uitkomst van dezelfde vragen die in 2012 door het SCP zijn gesteld (Den Ridder et al., 2012). In deze studie van het SCP gaf 49 procent van de respondenten aan een grote of zeer grote tegenstelling tussen jongeren en ouderen te zien en was 30 procent van mening dat er sprake is van een (zeer) groot conflict. De mate van tegenstelling in het huidige onderzoek komt dus vrijwel overeen met het onderzoeksresultaat van het SCP. Het percentage dat een groot conflict ervaart wijkt echter aanzienlijk af. Het hogere gemiddelde van de mate van conflict bij het onderzoek van het SCP is wel volgens de verwachting, aangezien in deze studie gebruikgemaakt is van een andere introductietekst die als meer sturend kan worden beschouwd.

Beschrijvende resultaten andere variabelen

De beschrijvende kenmerken van de mediërende variabelen zijn tevens terug te zien in tabel 1. De gemiddelde scores van de items die de identificatie met jongeren meten liggen tussen de 3,03 en 3,52 op een schaal van 1 tot en met 5. Voor de identificatie met ouderen liggen de gemiddelden van de items tussen de 3,15 en 3,77. Dit geeft aan dat de gemiddelde identificatie met jongeren en ouderen over het algemeen vrij sterk is. Wat betreft de mate van competitie om overheidsgeld is het gemiddelde van de respondenten uit de steekproef 0,51

met een standaarddeviatie van 0,44. Dit geeft aan dat mensen over het algemeen weinig competitie om overheidsgeld tussen jongeren en ouderen ondervinden. Voor de competitie om banen is de gemiddelde score 0,99 met een standaarddeviatie van 0,95. Dit geeft aan dat de respondenten gemiddeld genomen van mening zijn dat er vrij weinig competitie tussen jongeren en ouderen op de arbeidsmarkt is. Tot slot is het gemiddelde van de mate van leeftijdsheterogeniteit van het sociale netwerk 3,43 op een schaal van 1 tot en met 5 met een standaarddeviatie van 0,51. Hieruit kan worden opgemerkt dat mensen over het algemeen een vrij leeftijdsheterogeen sociale netwerk hebben. Wanneer overigens binnen dit sociale netwerk alleen wordt gekeken naar de hoeveelheid vriendschappen met jongeren en met ouderen, blijkt dit netwerk aanzienlijk meer leeftijdshomogeen te zijn³.

Bivariate analyses

Naast de univariate analyses voor het beschrijven van de verschillende variabelen, zijn ook enkele bivariate analyses uitgevoerd. Allereerst is de onderlinge samenhang tussen de afhankelijke en onafhankelijke mediërende variabelen onderzocht. In tabel 2 is zichtbaar dat de correlatie tussen competitie om banen en de gepercipieerde tegenstelling zwak positief is ($r = 0,11$, $p < 0,01$). Mensen die veel competitie om banen ondervinden, scoren eveneens hoog op de mate van tegenstelling tussen jongeren en ouderen. Daarnaast is het opvallend dat de identificatie met jongeren positief samenhangt met de identificatie met ouderen ($r = 0,34$, $p < 0,001$). In het huidige onderzoek is impliciet aangenomen dat een hogere identificatie met jongeren niet gepaard gaat met een hogere identificatie met ouderen. Aan deze assumptie is niet voldaan, wat gevolgen kan hebben voor de resultaten van de analyses. Ten slotte hangt de competitie om overheidsgeld zwak samen met zowel de competitie om banen ($r = 0,12$, $p < 0,01$) als de leeftijdsheterogeniteit van het sociale netwerk ($r = -0,08$, $p < 0,05$).

³ Het gemiddelde hiervan is 2,66, met een standaarddeviatie van 1,47.

Tabel 2.

Correlaties tussen de afhankelijke en mediërende variabelen.

	1)	2)	3)	4)	5)	6)
1) Gepercipieerde tegenstelling ^a	1					
2) Identificatie met jongeren ^a	-0,041	1				
3) Identificatie met ouderen ^a	0,045	0,348***	1			
4) Competitie om overheidsgeld	0,036	-0,027	0,014	1		
5) Competitie om banen	0,110**	-0,071	0,068	0,115**	1	
6) Leeftijdsheterogeniteit netwerk	-0,019	0,038	-0,023	-0,078*	0,026	1

Noot. a = het gemiddelde van de items, in het structural-equationmodel is voor deze variabelen een meetmodel geschat; * = $p < 0,05$; ** = $p < 0,01$; *** = $p < 0,001$.

In de tweede plaats is in kaart gebracht of er verschillen zijn tussen de jongeren, middelbaren en ouderen voor de afhankelijke en mediërende variabelen. De verwachting vanuit de theorie is namelijk dat leeftijd voor sommige van deze variabelen een lineair verband vertoont en voor andere een niet-lineair verband. Zo wordt bijvoorbeeld in dit onderzoek verwacht dat jongeren en ouderen een grote tegenstelling zien dan voor middelbaren het geval is. Wanneer naar de gemiddelde scores voor de verschillende leeftijdscategorieën in tabel 3 wordt gekeken, is juist te zien dat voor de mate van de gepercipieerde tegenstelling sprake is van een lineair verband met leeftijd. De verschillen tussen de leeftijdscategorieën zijn wel klein. Jongeren percipiëren gemiddeld de minst grote tegenstelling tussen jongeren en ouderen ($M = 2,83$, $SD = 0,90$), daarna de middelbaren ($M = 2,93$, $SD = 0,87$) en ouderen zien de grootste tegenstelling tussen beide groepen ($M = 3,03$, $SD = 0,79$). Uit de uitgevoerde onafhankelijke t-toetsen is gebleken dat alleen het verschil in de gemiddelde gepercipieerde tegenstelling tussen jongeren en ouderen significant is ($t = -2,56$, $p < 0,05$).

Tabel 3.

Gemiddelde scores en standaarddeviaties van de afhankelijke en mediërende variabelen uitgesplit naar leeftijdscategorieën.

	t/m 34 jaar		35-54 jaar		55 jaar of ouder	
	M	SD	M	SD	M	SD
Gepercipieerde tegenstelling ^a	2,827 ^b	0,897	2,926	0,868	3,025 ^c	0,791
Identificatie met jongeren ^a	3,383 ^b	0,512	3,257 ^c	0,510	3,236 ^c	0,498
Identificatie met ouderen ^a	3,158 ^d	0,433	3,365 ^d	0,492	3,578 ^d	0,517
Competitie om overheidsgeld	0,489	0,421	0,514	0,435	0,549	0,437
Competitie om banen	0,929	0,893	1,094	1,032	0,960	0,930
Leeftijdsheterogeniteit netwerk	3,437 ^c	0,533	3,519 ^c	0,394	3,331 ^b	0,547

Noot. a = het gemiddelde van de items, in het structural-equationmodel is voor deze variabelen een meetmodel geschat; b = de gemiddelde score verschilt significant van de gemiddelde score(s) met de letter c in de rij, c = de gemiddelde score verschilt significant van de gemiddelde score met de letter b in de rij, d = alle gemiddelde scores in de rij verschillen significant ten opzichte van elkaar.

Voor wat betreft de identificatie met jongeren blijkt, zoals is aangenomen, sprake te zijn van een lineair verband met leeftijd. Ondanks de opvallend kleine verschillen tussen de leeftijdscategorieën is de gemiddelde identificatie met jongeren significant hoger voor jongeren dan voor ouderen ($t = 3,12, p < 0,01$) en middelbaren ($t = 2,46, p < 0,05$). Conform de verwachting blijkt de identificatie met ouderen ook een lineair verband te vertonen met leeftijd, waarbij ouderen een significant hogere gemiddelde identificatie met ouderen hebben ten opzichte van middelbaren ($t = -5,23, p < 0,001$) en jongeren ($t = -9,77, p < 0,001$). Daarnaast blijkt uit tabel 3 dat er geen sprake is van significante verschillen tussen de leeftijdsgroepen voor de competitie om overheidsgeld. Voor de competitie om banen lijkt sprake te zijn van een niet-lineair verloop van leeftijd, waarbij de 35 tot en met 54-jaren een hogere gemiddelde score hebben dan de jongeren en ouderen. Uit de onafhankelijke t-toetsen blijkt echter dat dit verband niet significant is. Tot slot blijkt zoals verwacht dat het sociale netwerk van middelbaren significant meer leeftijdsheterogeen is dan het netwerk van ouderen ($t = 4,81, p < 0,001$). Daarentegen blijkt het sociale netwerk niet significant meer leeftijdsheterogeen te zijn bij middelbaren dan bij jongeren ($t = -1,61, p > 0,05$). Ondanks het kleine verschil tussen jongeren en ouderen in de gemiddelde score van de leeftijdsheterogeniteit van het sociale netwerk, blijkt dat jongeren een sociaal netwerk hebben die significant meer leeftijdsheterogeen is dan ouderen ($t = 1,99, p < 0,05$).

4.2 Het meetmodel

Alvorens de verschillende verklaringen voor de gepercipieerde tegenstelling worden onderzocht, dient eerst aandacht te worden besteed aan het meetmodel. In het meetmodel worden de relaties beschreven tussen de geobserveerde en latente variabelen. In tabel 4 zijn de drie latente factoren weergegeven die zijn gemeten aan de hand van meerdere geobserveerde variabelen. Voor elke geobserveerde variabele is in het model een residuele meetfout gespecificeerd. Daarnaast is voor elke latente variabele één van de factorladingen gefixeerd op de waarde 1 ten behoeve van de schaling.

De gepercipieerde tegenstelling is een latente factor die is gemeten door twee geobserveerde variabelen, te weten: de mate van tegenstelling en de mate van conflict. Uit de confirmatieve factoranalyse is gebleken dat de mate van conflict significant laadt op de factor met een factorlading van 0,52. De gepercipieerde tegenstelling wordt daarom in het definitieve model gemeten middels de twee geobserveerde variabelen. Er kwam in het model wel naar voren dat er sprake is van een negatieve residuele variantie van het item conflict. Aangezien dit onwenselijk is, is ervoor gekozen om de residuele variantie voor de mate van tegenstelling op waarde 1 te fixeren. Dit heeft wel tot gevolg dat deze indicator bijna een één-op-één relatie met de factor heeft, omdat alle variantie verklaard wordt door de factor.

De mate van identificatie met jongeren en de mate van identificatie met ouderen zijn eveneens latente factoren die allebei zijn gemeten via vier geobserveerde variabelen. De items ‘jongeren hebben veel gemeen met elkaar’ en ‘ouderen hebben veel gemeen met elkaar’ worden niet meegenomen in het definitieve model, aangezien de factorladingen hiervan vrij laag zijn en voor jongeren niet significant. Hierdoor kan worden aangenomen dat de twee items geen betrouwbare indicatoren zijn van beide latente factoren. Aan de inhoud van de items is ook te zien dat deze enigszins afwijken van de andere items. De overige items hebben allen wel een significante lading op de betreffende factor en worden dus meegenomen in het definitieve model van de twee latente factoren.

Tabel 4.

Ongestandaardiseerde factorladingen en standaardfouten in het aanvankelijke en definitieve model.

	Aanvankelijke model		Definitieve model	
	Factor- lading	Standaard- fout	Factor- lading	Standaard- fout
Gepercipieerde tegenstelling				
Tegenstelling	1	0	1	0
Conflict	0,524***	0,028	0,524***	0,028
Identificatie met jongeren				
Ik voel mij verbonden met jongeren	1	0	1	0
Ik vind dat jongeren veel hebben om trots op te zijn	0,347***	0,064	0,349***	0,064
Jongeren hebben veel gemeen met elkaar	0,019	0,051		
Ik heb veel gemeen met de gemiddelde jongere	1,157***	0,161	1,169***	0,164
Identificatie met ouderen				
Ik voel mij verbonden met ouderen	1	0	1	0
Ik vind dat ouderen veel hebben om trots op te zijn	0,299***	0,040	0,222***	0,040
Ouderen hebben veel gemeen met elkaar	0,078*	0,037		
Ik heb veel gemeen met de gemiddelde oudere	1,019***	0,082	1,009***	0,080

Noot. * = $p < 0,05$; ** = $p < 0,01$; *** = $p < 0,001$.

4.3 Modelleren van een passend structuurmodel

In het model zijn de covarianties tussen de onafhankelijke achtergrondvariabelen vrij geschat. Over deze onderlinge covarianties zijn geen hypothesen geformuleerd. Er is aan LISREL over gelaten om deze te modelleren. In tabel 5 zijn deze (co)varianties van de onafhankelijke achtergrondvariabelen weergegeven. Er is in deze tabel onder andere te zien dat mensen die ouder zijn, een slechtere gezondheid ervaren en vaker lid zijn van een vereniging. Daarnaast is zichtbaar dat mensen die werken een betere economische positie hebben dan de mensen zonder werk. Ook blijkt het verrichten van vrijwilligerswerk positief samen te hangen met het lidmaatschap van een vereniging.

Vervolgens zijn het meetmodel en het originele structuurmodel, waarbij alleen de relaties zijn opgenomen zoals weergegeven in figuur 1, in LISREL geschat. Hieruit blijkt dat dit model niet goed genoeg bij de gegevens past. Het geschatte model heeft namelijk een Chi^2 -waarde van 540,40 met 141 vrijheidsgraden ($p < 0,001$). Aangezien deze Chi^2 -waarde afhankelijk is van de steekproefgrootte, is voor het bepalen van de passing van het geschatte model gebruikgemaakt van drie andere maten. De RMSEA (Root Mean Squared Error of Approximation) geeft ten eerste de grootteorde van de onverklaarde (co)variantie weer. Volgens de vuistregel is sprake van een goede fit van het model wanneer deze waarde kleiner is dan 0,05. De RMSEA van het geschatte model ligt met een waarde van 0,06 hoger. Een andere bekende maat is de GFI (Goodness of Fit Index). Aangezien de GFI van het geschatte model 0,94 is kan bij deze maat van een acceptabele passing worden gesproken, daarvoor dient deze maat namelijk groter te zijn dan 0,90. Daarnaast is de CFI (Comparative Fit Index) een relatieve maat van de aangepastheid, die de verbetering ten opzichte van het onafhankelijkheidsmodel aangeeft. Voor deze maat geldt tevens dat een waarde groter dan 0,90 goed is. Het geschatte model ligt met een CFI van 0,89 net hieronder.

Om ervoor te zorgen dat het geschatte model meer bij de gegevens past, is het model op sommige punten verbeterd. Ten eerste is in het model de correlatie gemodelleerd tussen de residuele meetfouten van dezelfde items die de identificatie met jongeren en de identificatie met ouderen meten. Andere gecorreleerde meetfouten worden niet toegelaten in het model, aangezien deze samenhang al is gemodelleerd in de factor. Ten tweede is rekening gehouden met de positieve samenhang tussen de identificatie met jongeren en de identificatie met ouderen, die uit de bivariate analyse naar voren kwam. Ten derde zijn op basis van de modificatie-indexen verschillende relaties tussen de onafhankelijke achtergrondvariabelen en de afhankelijke en mediërende variabelen toegevoegd die van significante bijdrage waren, namelijk: de invloed van pensioen en de subjectieve gezondheid op de identificatie met jongeren, de invloed van pensioen en de subjectieve gezondheid op de competitie om banen, de invloed van kinderen op de competitie om overheidsgeld, de invloed van kinderen en werkloosheid op de leeftijdsheterogeniteit van het sociale netwerk en tot slot het directe effect van de zwakte van de economische positie op de gepercipieerde tegenstelling.

Het uiteindelijke model dat geschat is in LISREL heeft een Chi^2 -waarde van 251,59 met 129 vrijheidsgraden ($p < 0,001$). De RMSEA van het geschatte model is 0,03 en de GFI en CFI liggen beide op 0,97. De verschillende maten geven dus allen een goede fit van het uiteindelijke model weer, waardoor de relaties tussen de variabelen kunnen worden geïnterpreteerd.

Tabel 5.

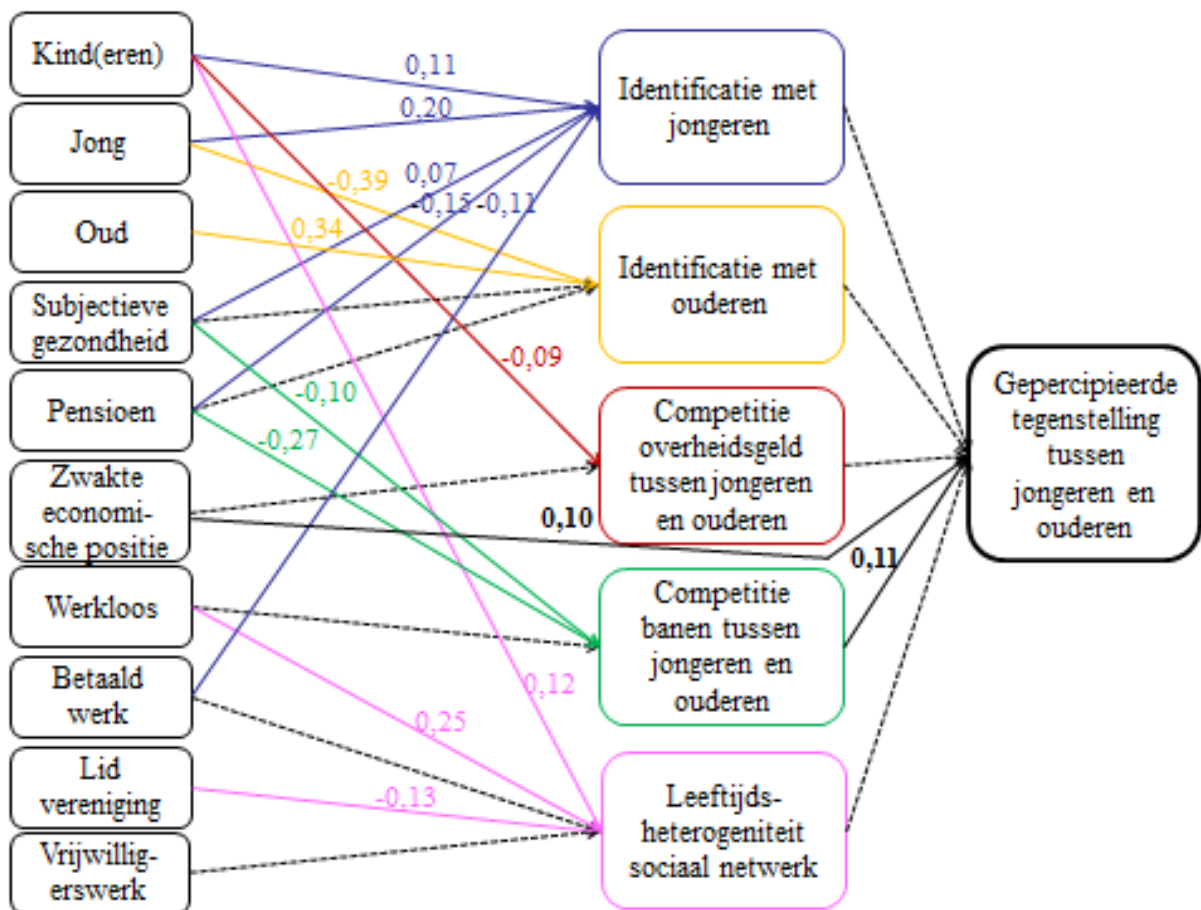
(Co)varianties van de onafhankelijke achtergrondvariabelen.

	1)	2)	3)	4)	5)	6)	7)	8)	9)	10)
1) Jong	0,160*** (0,008)									
2) Oud	-0,095*** (0,008)	0,250*** (0,012)								
3) Werk	0,020** (0,007)	-0,113*** (0,010)	0,249*** (0,012)							
4) Werkloos	-0,002 (0,003)	-0,006 (0,004)	-0,024*** (0,004)	0,043*** (0,002)						
5) Pensioen	-0,046*** (0,006)	0,122*** (0,009)	-0,123*** (0,009)	-0,010 (0,003)	0,178*** (0,009)					
6) Kind(eren)	0,045*** (0,007)	-0,110*** (0,009)	0,068*** (0,009)	-0,001 (0,003)	-0,072*** (0,007)	0,227*** (0,011)				
7) Subjectieve gezondheid	0,062*** (0,012)	-0,080*** (0,014)	0,096*** (0,015)	-0,009 (0,006)	-0,054*** (0,012)	0,061*** (0,014)	0,660*** (0,033)			
8) Zwakte eco- nomische positie	-0,028* (0,014)	0,005 (0,017)	-0,072*** (0,018)	0,035*** (0,007)	-0,014 (0,015)	0,004 (0,017)	-0,210*** (0,029)	0,991*** (0,049)		
9) Lid vereniging	-0,009 (0,007)	0,032*** (0,009)	-0,015 (0,009)	-0,002 (0,004)	0,021** (0,007)	-0,018* (0,008)	0,020 (0,014)	-0,045** (0,017)	0,249*** (0,012)	
10) Vrijwillig- erswerk	-0,042*** (0,007)	0,046*** (0,009)	-0,035*** (0,009)	0,003 (0,004)	0,031*** (0,007)	-0,021* (0,008)	-0,005 (0,014)	-0,017 (0,017)	0,114*** (0,010)	0,248*** (0,012)

Noot. * = $p < 0,05$; ** = $p < 0,01$; *** = $p < 0,001$.

4.4 Het structuurmodel

In het structuurmodel zijn de causale relaties tussen de latente variabelen onderling weergegeven. Door middel van dit model kan worden geanalyseerd welke verklaringen bestaan voor de mate van tegenstelling die wordt gepercipieerd tussen jongeren en ouderen. Als eerste worden de effecten besproken van de onafhankelijke achtergrondvariabelen op de vijf mediërende variabelen die in het model worden geschat. Vervolgens wordt aandacht besteed aan de invloed van de verschillende mediërende variabelen op de afhankelijke variabele. De resultaten van het gehele structural-equationmodel zijn in figuur 4 in kaart gebracht, waarbij de ononderbroken pijlen de significante causale relaties weergeven tussen de latente variabelen en de stippellijnen laten de gemodelleerde relaties zien.

Figuur 4. Structural-equationmodel van de ongestandaardiseerde partiële significante effecten en gemodelleerde relaties binnen dit onderzoek.

Noot. Stippellijnen geven de niet-significante maar wel gemodelleerde verbanden weer; Df = 129; Chi-square = 251,59; RMSEA = 0,034.

Identificatie met jongeren

Conform de verwachting dat jongere mensen zich sterker identificeren met hun leeftijdsgenoten dan oudere mensen (1a), is uit het structural-equationmodel gebleken dat mensen die vallen onder de leeftijdscategorie jongeren ten opzichte van de referentiecategorie middelbaren een sterkere identificatie met jongeren hebben ($B = 0,20$, $t = 3,45$, $p < 0,001$). Daarentegen blijkt uit tabel 6 dat ouderen zich niet minder identificeren met jongeren dan voor middelbaren geldt. Dit is in overeenstemming met de kleine verschillen tussen de leeftijdscategorieën die in de bivariate analyse naar voren kwamen. Wanneer wordt gekeken naar de gestandaardiseerde coëfficiënten, blijkt ‘jong zijn’ de belangrijkste voorspeller voor de mate van identificatie met jongeren.

Daarnaast is verwacht dat mensen die kinderen (2a) en betaald werk (2b) hebben zich minder identificeren met jongeren. Tegengesteld aan deze verwachting blijkt dat het hebben van kinderen een significant positieve invloed heeft op de identificatie met jongeren ($B = 0,11$, $t = 2,30$, $p < 0,05$). Iemand die één of meerdere kinderen heeft, identificeert zich dus meer met jongeren dan iemand die geen kinderen heeft. Overeenkomstig met de verwachting blijkt dat betaald werk een significant negatief effect heeft op de identificatie met jongeren ($B = -0,11$, $t = -2,05$, $p < 0,05$). Tot slot blijkt onverwachts dat met pensioen zijn ($B = -0,15$, $t = 2,31$, $p < 0,05$) en de subjectieve gezondheid ($B = 0,07$, $t = 2,32$, $p < 0,05$) significante voorspellers zijn van de identificatie met jongeren. Mensen die met pensioen zijn en een slechtere gezondheid ervaren, identificeren zich dus minder sterk met jongeren in vergelijking tot mensen die niet gepensioneerd zijn en een goede gezondheid ervaren.

Tabel 6.

De partiële effecten van de onafhankelijke achtergrondvariabelen op de identificatie met jongeren.

	Identificatie met jongeren		
	B	S.E.	beta
Jong	0,204***	0,059	0,165
Werk	-0,110*	0,052	-0,110
Pensioen	-0,154*	0,066	-0,131
Kind(eren)	0,112*	0,049	0,108
Subjectieve gezondheid	0,065*	0,028	0,106

Noot. * = $p < 0,05$; ** = $p < 0,01$; *** = $p < 0,001$.

Identificatie met ouderen

Binnen dit onderzoek is verwacht dat ouderen (1a), mensen die een slechte gezondheid ervaren (3a) en mensen die gepensioneerd zijn (3b) zich sterk met ouderen identificeren. In tabel 7 is te zien dat leeftijd inderdaad de belangrijkste voorspeller is van de identificatie met ouderen. Ouderen hebben een significant sterkere identificatie met hun leeftijdsgenoten dan middelbaren met ouderen hebben ($B = 0,34, t = 5,51, p < 0,001$). Jongeren blijken zich het minst sterk te identificeren met ouderen ($B = -0,39, t = -5,82, p < 0,001$). Tegen de verwachting in, blijken de subjectieve gezondheid ($B = -0,03, t = -1,09, p > 0,05$) en gepensioneerd zijn ($B = 0,07, t = 1,06, p > 0,05$) geen significante invloed uit te oefenen op de identificatie met ouderen. Voor de mate van identificatie met ouderen spelen de subjectieve gezondheid en pensionering dus geen rol.

Tabel 7.

De partiële effecten van de onafhankelijke achtergrondvariabelen op de identificatie met ouderen.

	Identificatie met ouderen		
	B	S.E.	beta
Jong	-0,392***	0,067	-0,254
Oud	0,342***	0,062	0,277
Pensioen	0,071	0,066	0,048
Subjectieve gezondheid	-0,032	0,029	-0,042

Noot. * = $p < 0,05$; ** = $p < 0,01$; *** = $p < 0,001$.

Competitie om overheidsgeld

In de vierde hypothese is voorspeld dat naarmate iemands economische positie zwakker is, die persoon meer competitie om overheidsgeld ondervindt tussen jongeren en ouderen. In tabel 8 is echter te zien dat de zwakte van iemands economische positie geen effect blijkt te hebben op de competitie om overheidsgeld ($B = 0,02, t = 0,96, p > 0,05$). Onverwachts komt naar voren dat het hebben van kinderen wel een significant negatief effect heeft op de mate van competitie om overheidsgeld ($B = -0,09, t = -2,94, p < 0,01$). Mensen die één of meerdere kinderen hebben, ervaren minder competitie om overheidsgeld dan mensen zonder kinderen.

Tabel 8.

De partiële effecten van de onafhankelijke achtergrondvariabelen op de competitie om overheidsgeld tussen jongeren en ouderen.

	Competitie om overheidsgeld tussen jong en oud		
	B	S.E.	beta
Zwakke economische positie	0,015	0,015	0,033
Kind(eren)	-0,093**	0,032	-0,102

Noot. * = $p < 0,05$; ** = $p < 0,01$; *** = $p < 0,001$.

Competitie om banen

In de vijfde hypothese van dit onderzoek is verwacht dat mensen die werkloos zijn meer competitie om banen tussen jongeren en ouderen ondervinden. Ook deze verwachting lijkt niet op te gaan. Uit tabel 9 blijkt dat werkloos zijn geen significante invloed heeft op de mate van competitie om banen tussen jongeren en ouderen ($B = 0,08$, $t = 0,49$, $p > 0,05$). Verder blijkt onverwachts dat met pensioen zijn ($B = -0,27$, $t = -3,34$, $p < 0,001$) en de subjectieve gezondheid ($B = -0,10$, $t = -2,44$, $p < 0,05$) een significant negatief effect hebben op de competitie om banen. Dit betekent dat mensen die gepensioneerd zijn en mensen die een goede gezondheid ervaren minder competitie om banen tussen jongeren en ouderen ondervinden ten opzichte van mensen die niet gepensioneerd zijn en een slechte gezondheid ervaren.

Tabel 9.

De partiële effecten van de onafhankelijke achtergrondvariabelen op de competitie om banen tussen jongeren en ouderen.

	Competitie om banen tussen jong en oud		
	B	S.E.	Beta
Werkloos	0,079	0,161	0,017
Pensioen	-0,268***	0,080	-0,118
Subjectieve gezondheid	-0,101*	0,041	-0,086

Noot. * = $p < 0,05$; ** = $p < 0,01$; *** = $p < 0,001$.

Leeftijdsheterogeniteit sociaal netwerk

Binnen dit onderzoek is verwacht dat mensen die lid zijn van een vereniging (6a), betaald werk (6b) en vrijwilligerswerk (6c) verrichten een meer leeftijdsheterogeen sociaal netwerk hebben dan voor mensen waarbij dit niet geldt. Tegengesteld aan de verwachting, blijkt uit tabel 10 dat het lidmaatschap van een vereniging een significant negatief effect heeft op de leeftijdsheterogeniteit van het netwerk ($B = -0,13$, $t = -3,46$, $p < 0,001$). Iemand die lid is van een vereniging heeft daarmee juist een meer leeftijdshomogeen sociale netwerk. Daarnaast blijkt tegen de verwachting in dat het verrichten van betaald werk ($B = 0,07$, $t = 1,87$, $p > 0,05$) en vrijwilligerswerk ($B = -0,07$, $t = -1,82$, $p > 0,05$) geen significante invloed uitoefenen op de leeftijdsheterogeniteit van het sociale netwerk. Verder blijkt theoretisch onverwachts dat werkloos zijn een significant positief effect heeft op de leeftijdsheterogeniteit van het sociale netwerk ($B = 0,25$, $t = 2,94$, $p < 0,01$). Mensen die werkloos zijn hebben dus een meer leeftijdsheterogeen sociaal netwerk, terwijl juist is verwacht dat dit voor mensen die werken geldt. Tot slot betreft een andere onverwachtse bevinding dat het hebben van kinderen een significant positief effect heeft op de leeftijdsheterogeniteit van het sociale netwerk ($B = 0,12$, $t = 3,25$, $p < 0,01$). Het sociale netwerk is dus meer leeftijdsheterogeen van een persoon die één of meerdere kinderen heeft dan van iemand zonder kinderen.

Tabel 10.

De partiële effecten van de onafhankelijke achtergrondvariabelen op de leeftijdsheterogeniteit van het sociale netwerk.

	Leeftijdsheterogeniteit sociaal netwerk		
	B	S.E.	beta
Werk	0,069	0,037	0,068
Werkloos	0,249**	0,085	0,102
Kind(eren)	0,122**	0,038	0,115
Lid vereniging	-0,133***	0,039	-0,131
Vrijwilligerswerk	-0,071	0,039	-0,070

Noot. * = $p < 0,05$; ** = $p < 0,01$; *** = $p < 0,001$.

Gepercipieerde tegenstelling

Vervolgens zijn de verklaringen voor de mate van de gepercipieerde tegenstelling tussen jongeren en ouderen geanalyseerd. In tabel 11 zijn deze effecten weergegeven.

Tabel 11.

De directe effecten van de onafhankelijke variabelen op de gepercipieerde tegenstelling.

	Gepercipieerde tegenstelling		
	B	S.E.	Beta
Zwakke economische positie	0,104**	0,034	0,106
Identificatie met jongeren	-0,061	0,085	-0,031
Identificatie met ouderen	-0,064	0,063	-0,041
Competitie om overheidsgeld	-0,008	0,077	-0,004
Competitie om banen	0,112**	0,035	0,110
Leeftijdsheterogeniteit sociaal netwerk	-0,100	0,067	-0,052

Noot. * = $p < 0,05$; ** = $p < 0,01$; *** = $p < 0,001$.

Ten eerste is in tabel 11 te zien dat de identificatie met jongeren geen significante voorspeller is voor de gepercipieerde tegenstelling tussen jongeren en ouderen ($B = -0,06$, $t = -0,72$, $p > 0,05$). Hoe sterk iemand zich identificeert met jongeren lijkt dus niet uit te maken voor de grootte van de tegenstelling die wordt gezien. Deze bevinding zorgt ervoor dat de hypothesen 1a, 2a en 2b geen bevestiging vinden. Deze hypothesen voorspellen namelijk dat jongeren (1a), mensen die geen kinderen (2a) en werk (2b) hebben, zich sterker identificeren met jongeren en daarom een grotere tegenstelling tussen jongeren en ouderen percipiëren.

Ten tweede blijkt dat de identificatie met ouderen ook geen significant effect heeft op de gepercipieerde tegenstelling ($B = -0,06$, $t = -1,01$, $p > 0,05$). Binnen dit onderzoek is verwacht dat ouderen (1b), mensen die een slechte gezondheid ervaren (3a) en gepensioneerd zijn (3b), zich sterker identificeren met ouderen en daarom een grotere tegenstelling tussen jongeren en ouderen zien. Aangezien niet aan deze verwachting is voldaan, worden de hypothesen 1b, 3a en 3b niet bevestigd.

Ten derde blijkt tegen de opgestelde verwachting in dat de competitie om overheidsgeld geen effect heeft op de gepercipieerde tegenstelling ($B = -0,01$, $t = -0,10$, $p > 0,05$). Dit geeft aan dat de mate van competitie om overheidsgeld die mensen waarnemen tussen jongeren en ouderen geen rol speelt in de verklaring voor de grootte van de tegenstelling die tussen beide groepen wordt gezien. Daarom kan de vierde hypothese niet worden bevestigd.

De competitie om banen op de arbeidsmarkt heeft, zoals verwacht, een significant positief effect op de gepercipieerde tegenstelling ($B = 0,11$, $t = 3,19$, $p < 0,01$). Met andere

woorden: mensen die veel competitie op de arbeidsmarkt ondervinden tussen jongeren en ouderen, blijken een grotere tegenstelling tussen deze groepen te percipiëren. In tabel 11 is te zien dat deze competitie om banen in het huidige onderzoek de belangrijkste voorspeller is van de gepercipieerde tegenstelling. Overigens moet daarbij worden opgemerkt dat het niet gaat om een heel groot effect, aangezien de *bèta* redelijk klein is. De invloed van de competitie om banen is in lijn met de vijfde hypothese. Maar aangezien bij deze hypothese een mediatie-effect van de competitie om banen is verwacht tussen het al dan niet werkloos zijn en de gepercipieerde tegenstelling tussen jongeren en ouderen, kan ook deze hypothese niet worden bevestigd.

De laatste mediërende variabele, de leeftijdsheterogeniteit van het sociale netwerk, blijkt geen significant effect te hebben op de gepercipieerde tegenstelling ($B = -0,10$, $t = -1,51$, $p > 0,05$). In tegenstelling tot de verwachting, zien mensen die veel omgaan met jongeren én ouderen geen geringere tegenstelling dan mensen die hoofdzakelijk omgaan met één van de leeftijdscategorieën. De hypothesen verwachten dat mensen die lid zijn van een vereniging (6a), die betaald werk (6b) en die vrijwilligerswerk (6c) verrichten, een meer leeftijdsheterogeen sociaal netwerk hebben en daardoor een geringere tegenstelling tussen jongeren en ouderen zien, vinden daarom geen bevestiging.

Naast deze mediërende variabelen heeft de zwakte van iemands economische positie een significant direct effect op de gepercipieerde tegenstelling ($B = 0,10$, $t = 3,07$, $p < 0,01$). Naarmate iemand een zwakkere economische positie heeft, ziet die persoon een grotere tegenstelling tussen jongeren en ouderen. Deze bevinding is theoretisch niet verwacht, aangezien dit effect niet wordt gemedieerd door meer competitie om overheids geld tussen jongeren en ouderen. De invloed van de zwakte van iemands economische positie op de gepercipieerde tegenstelling is verder geanalyseerd door te onderzoeken of deze variabele ook een effect heeft op het zien van andere tegenstellingen in de samenleving. In de afgenomen enquête van het huidige onderzoek is tevens gevraagd naar de mate van tegenstelling en conflict tussen armen en rijken, lageropgeleiden en hogeropgeleiden, mannen en vrouwen en tot slot allochtonen en autochtonen. Het blijkt dat de zwakte van iemands economische positie van invloed is op het zien van elke genoemde tegenstelling⁴.

⁴ Hiervoor is niet het volledige model geschat maar dit is geanalyseerd in SPSS middels multiële regressie analyse, waarbij tevens rekening is gehouden met de andere onafhankelijke achtergrondvariabelen.

5. Conclusie en discussie

Dit hoofdstuk begint met een korte samenvatting van het verrichte onderzoek. Vervolgens worden de resultaten uiteengezet en geïnterpreteerd, waarmee de vraagstelling van het onderzoek wordt beantwoord. Daarna komen een paar limitaties van het onderzoek aan bod en worden enkele aanbevelingen gegeven voor toekomstig onderzoek. Vervolgens worden de sterke punten van het huidige onderzoek besproken. Tot slot wordt op basis van de onderzoeksresultaten beleidsadvies gegeven.

5.1 Terugblik op het onderzoek

Wanneer veel mensen een grote tegenstelling tussen jongeren en ouderen percipiëren kan dit voor de Nederlandse samenleving als onwenselijk worden beschouwd. Dit kan namelijk zorgen voor een afnemende sociale cohesie in de samenleving, wat kan resulteren in maatschappelijke onrust, spanningen en afnemende solidariteit tussen beide leeftijdsgroepen. Daarom is het van belang om in kaart te brengen in hoeverre de Nederlandse bevolking momenteel een tegenstelling ervaart tussen jongeren en ouderen. Daarnaast is het belangrijk om te onderzoeken welke mogelijke verklaringen aan deze mate van gepercipieerde tegenstelling ten grondslag liggen. Middels deze studie is getracht om hier beide inzicht in te verschaffen met als doel om de Nederlandse overheid aanbevelingen te geven over de bijdrage die beleid kan leveren aan het verkleinen van een mogelijke gepercipieerde tegenstelling tussen jongeren en ouderen onder de bevolking. De vraagstelling die binnen het huidige onderzoek centraal staat, luidt: *In hoeverre is onder de Nederlandse bevolking sprake van een gepercipieerde tegenstelling tussen jongeren en ouderen en hoe kan dit worden verklaard?*

Aan de hand van een aantal theorieën, waaronder de *Sociale-Identiteitstheorie*, de *Realistische-Conflicttheorie* en de *Contacttheorie*, zijn voor dit onderzoek verwachtingen opgesteld voor verklaringen van de gepercipieerde tegenstelling tussen jongeren en ouderen. Om deze verwachtingen te toetsen is in juni 2014 een zelf ontwikkelde vragenlijst afgenomen onder 821 respondenten van het TNS NIPO panel. Hierin zijn diverse vragen opgenomen gericht op onder andere de grootte van de tegenstelling tussen jongeren en ouderen in de samenleving, de mate van identificatie met jongeren, de mate van identificatie met ouderen, de mate waarin mensen meer of minder geld aan bepaalde beleidsdoelen willen geven, de mate waarin competitie op de arbeidsmarkt tussen jongeren en ouderen wordt ondervonden en

de hoeveelheid contact met jongeren en ouderen. Vervolgens zijn analyses verricht door middel van structural-equation modeling in het programma LISREL 8.8.

5.2 Conclusie

Volgens de huidige studie ziet de gehele Nederlandse bevolking de tegenstelling tussen jongeren en ouderen in de samenleving gemiddeld genomen als matig van grootte. Bijna de helft van de Nederlanders is van mening dat de tegenstelling tussen jongeren en ouderen groot tot zeer groot is. Daarnaast percipieert ongeveer één op de zeven Nederlanders een groot tot zeer groot conflict tussen jongeren en ouderen in de maatschappij. De verschillen tussen jongeren en ouderen worden dus vaker als een tegenstelling beschouwd dan als een conflict tussen beide groepen. Wanneer beide factoren worden meegenomen, kan worden geconcludeerd dat Nederlanders in redelijk grote mate een tegenstelling percipiëren tussen jongeren en ouderen in de samenleving. Daarnaast komt uit het verrichte onderzoek naar voren dat de mate van competitie om banen tussen jongeren en ouderen en de zwakte van iemands economische positie van belang zijn bij het verklaren van deze gepercipieerde tegenstelling.

De eerste mogelijke verklaring voor de gepercipieerde tegenstelling die is onderzocht, betreft de mate van identificatie met jongeren en ouderen. In tegenstelling tot de verwachtingen vanuit de *Sociale-Identiteitstheorie* blijkt deze mate van identificatie geen invloed uit te oefenen op de grootte van de tegenstelling. De theorie stelt dat mensen een positief zelfbeeld verkrijgen door de leden van de eigen groep meer te waarderen dan leden van de andere groep (Tajfel & Turner, 1979). Hierdoor kan worden aangenomen dat wanneer iemand zich meer tot de jongeren of ouderen vindt behoren, deze persoon eerder een negatieve houding aanneemt tegenover de andere leeftijdsgroep en daardoor wordt de tegenstelling tussen beide groepen versterkt (Verkuyten, 2010). Mensen identificeren zich met een bepaalde groep, omdat de leden van die groep gemeenschappelijke kenmerken hebben (Fiske, 1998). Uit dit onderzoek blijkt dat iemands leeftijd inderdaad samenhangt met de mate van identificatie met jongeren of ouderen, maar dat mensen zich over het algemeen vrij sterk identificeren met beide leeftijdsgroepen. Dit zou een reden kunnen zijn voor het feit dat er geen effect is gevonden van de mate van identificatie met jongeren of ouderen op de gepercipieerde tegenstelling.

De tweede verklaring die is onderzocht voor de mate van gepercipieerde tegenstelling tussen jongeren en ouderen zijn de tegenstrijdige belangen tussen beide groepen. De

Realistische-Conflicttheorie stelt namelijk dat wanneer er sprake is van tegengestelde belangen om schaarse goederen een concurrentiestrijd ontstaat tussen beide groepen, waardoor groepstegenstellingen gemakkelijk kunnen worden versterkt (Sherif & Sherif, 1967; Verkuyten, 2010). In het huidige onderzoek is er ten eerste vanuit gegaan dat momenteel tegenstrijdige belangen tussen jongeren en ouderen worden ervaren om de allocatie van het overheidsgeld. De ervaren competitie om overheidsgeld tussen jongeren en ouderen biedt echter geen verklaring voor de mate waarin iemand een tegenstelling tussen beide groeperingen ziet. Uit de beschrijvende analyse is naar voren gekomen dat met name de competitie tussen jongeren en ouderen om overheidsgeld niet sterk leeft onder de Nederlandse bevolking. In eerder onderzoek van Schenk (2013) is aangegeven dat mensen bij de allocatie van overheidsgeld waarschijnlijk niet alleen redeneren vanuit hun eigen door leeftijdsgrenzen afgebakende belangen, maar dat zij ook het belang van familieleden in andere leeftijdsgroepen in ogenschouw nemen. In het huidige onderzoek wordt dit bevestigd doordat mensen die één of meerdere kinderen hebben minder competitie om overheidsgeld ondervinden tussen jongeren en ouderen dan mensen zonder kinderen. De Realistische-Conflicttheorie gaat er vanuit dat mensen alleen uit eigenbelang handelen. Aangezien dit voor de competitie om overheidsgeld dus niet het geval is, kan dit een verklaring zijn voor het ontbreken van deze invloed op de grootte van de gepercipieerde tegenstelling tussen jongeren en ouderen.

Naast de allocatie van overheidsgeld is er in het onderzoek vanuit gegaan dat tegenstrijdige belangen tussen jongeren en ouderen worden ervaren op de arbeidsmarkt. Deze competitie om banen blijkt wel een voorspeller voor de mate van tegenstelling die wordt gezien tussen jongeren en ouderen in de samenleving. Mensen die veel competitie op de arbeidsmarkt ondervinden tussen jongeren en ouderen, zien een grotere tegenstelling tussen beide groepen. Deze onderzoeksbevinding is conform de verwachting vanuit de Realistische-Conflicttheorie. Mensen die met pensioen zijn en mensen die een goede gezondheid ervaren, blijken deze competitie minder te ondervinden. Voor gepensioneerden is dit waarschijnlijk het geval omdat zij niet meer afhankelijk zijn van de arbeidsmarkt. De onverwachtse invloed van de subjectieve gezondheid kan mogelijk worden verklaard door een gevoel van algehele malaise, wat zich uit in een negatief oordeel over de gezondheid en over de situatie op de arbeidsmarkt. De verwachte invloed van het al dan niet werkloos zijn op de mate van competitie om banen tussen jongeren en ouderen is in het onderzoek niet gevonden. Mogelijk ligt dit aan het kleine aandeel werklozen in de steekproef. Al met al kan op basis van de

onderzoekresultaten worden geconcludeerd dat, in tegenstelling tot de Sociale-Identiteitstheorie, een werkelijk belangenconflict tussen jongeren en ouderen een vereiste is voor het zien van een tegenstelling tussen beide groepen (Tajfel, 1982; Turner, 1999).

De laatste onderzochte verklaring, de mate van leeftijdsheterogeniteit van het sociale netwerk, blijkt geen rol te spelen bij het zien van een kleine of grote tegenstelling tussen jongeren en ouderen in de samenleving. Deze bevinding is niet volgens de verwachting vanuit de *Contacttheorie*. Deze theorie stelt dat contacten met mensen van de andere groep de basis kunnen vormen voor een positieve houding ten aanzien van die groep en daarmee zorgen voor het zien van een geringe tegenstelling tussen de groepen (Allport, 1954). Uit de bivariate analyse is onverwachts gebleken dat mensen uit alle leeftijdsgroepen gemiddeld genomen een vrij leeftijdsheterogeen sociaal netwerk hebben. Dit komt waarschijnlijk doordat in het huidige onderzoek ook vrijblijvend contact is meegenomen als sociaal netwerk, want wanneer alleen vriendschappen worden meegenomen is het sociale netwerk aanzienlijk meer leeftijdshomogeen. Dit is in overeenstemming met het eerdere onderzoek van Mollenhorst (2009), waarin gesteld werd dat mensen bij meer persoonlijk en intiem contact een grotere voorkeur hebben voor personen van een gelijke leeftijd. Het zou kunnen dat alleen dit intensieve contact met jongeren of ouderen gerelateerd is aan een meer positieve houding tegenover hen (Schwartz & Simmons, 2001). De leeftijdsheterogeniteit van oppervlakkige contacten hoeft hierdoor niet van invloed te zijn op de mate van tegenstelling die wordt gepercipieerd tussen jongeren en ouderen.

Tot slot laten de onderzoekresultaten zien dat mensen met een zwakke economische positie een grotere tegenstelling tussen jongeren en ouderen percipiëren. Theoretisch is verwacht dat dit verband wordt gemedieerd door de competitie om overheidsgeld tussen jongeren en ouderen, maar hiervan lijkt geen sprake te zijn. Die zou kunnen omdat uit de analyses naar voren komt dat er weinig competitie om overheidsgeld tussen jongeren en ouderen wordt ervaren. Mensen met een kwetsbare positie zien over het algemeen grotere conflicten in de samenleving, omdat zij hun situatie draagbaar proberen te maken door deze situatie eerder toe te schrijven aan externe factoren in plaats van aan zichzelf (Elchardus & Glorieux, 2012; Spruyt, 2012). Voor deze verklaring is middels het huidige onderzoek enige empirische ondersteuning gevonden, aangezien blijkt dat economisch zwakkeren niet alleen meer tegenstelling tussen jongeren en ouderen zien, maar dat dit geldt voor bijna alle tegenstellingen in de samenleving.

5.3 Limitaties en vervolgonderzoek

Het huidige onderzoek kent een drietal beperkingen, die als aanknopingspunten voor toekomstig onderzoek kunnen dienen. De eerste beperking betreft de meting van de mate van identificatie met jongeren en ouderen en de competitie om overheidsgeld. In het huidige onderzoek is geen effect gevonden van deze verklaringen op de gepercipieerde tegenstelling. Dit zou kunnen voortkomen uit de gehanteerde metingen. Voor het meten van de mate van identificatie zijn namelijk niet alle items van het oorspronkelijke meetinstrument gebruikt, waardoor niet elk component hiervan is vertegenwoordigd (Leach et al., 2008). Hierdoor is het mogelijk dat de huidige meting van de mate van identificatie een vertekend beeld oplevert. Dit een verklaring kunnen zijn voor het kleine verschil tussen jongeren en ouderen in de mate waarin zij zich met de eigen en de andere leeftijdsgroep identificeren. In vervolgonderzoek wordt daarom aanbevolen om de invloed van de mate van identificatie nogmaals te onderzoeken, waarbij dit wordt gemeten aan de hand van meer items van het valide meetinstrument. Daarnaast was voor het meten van de mate van competitie om overheidsgeld tussen jongeren en ouderen geen bestaand meetinstrument voorhanden. In het huidige onderzoek is ervoor gekozen om te vragen of mensen meer of minder geld willen besteden aan beleidsdoelen die op een bepaalde leeftijdsgroep zijn gericht. Deze schaal blijkt echter een vrij lage betrouwbaarheid te hebben. In vervolgonderzoek zou de competitie tussen jongeren en ouderen om de allocatie van overheidsgeld op een meer directe manier kunnen worden bevraagd, net als in het huidige onderzoek voor de competitie om banen het geval was. Er kunnen bijvoorbeeld stellingen aan respondenten worden voorgelegd als ‘De overheid moet bezuinigen op de huidige pensioenen en dit geld besteden aan de pensioenopbouw voor de volgende generatie’ of ‘De overheid moet meer rekening houden met de belangen van jongeren in plaats van ouderen’.

Een tweede tekortkoming in deze studie is dat de causaliteit van de verbanden niet met zekerheid is vast te stellen, aangezien de analyses zijn gebaseerd op cross-sectionele data. Selectie-effecten kunnen hierdoor niet worden uitgesloten. Zo wordt er in de huidige studie vanuit gegaan dat een grote gepercipieerde tegenstelling tussen jongeren en ouderen het gevolg is van het ondervinden van veel competitie op de arbeidsmarkt tussen beide groepen. Maar de omgekeerde relatie zou ook mogelijk kunnen zijn, namelijk dat het zien van een grote tegenstelling tussen jongeren en ouderen ervoor zorgt dat iemand meer tegenstrijdige belangen tussen beide groepen percipieert op de arbeidsmarkt. Om uitsluitel te kunnen

gegevens over de causaliteit tussen de verbanden, wordt geadviseerd om in vervolgonderzoek gebruik te maken van longitudinale data.

De derde en laatste limitatie betreft het geringe aantal voorspellers dat middels het huidige onderzoek kan worden onderscheiden voor de mate van tegenstelling tussen jongeren en ouderen. Behalve de mate van competitie om banen tussen jongeren en ouderen en een zwakke economische positie, kunnen middels het huidige onderzoek geen andere verklaringen worden aangewezen voor het zien van een kleine of grote tegenstelling tussen deze groepen. Het blijkt lastig te zijn om een bepaalde groep mensen aan te wijzen die een grote tegenstelling tussen jongeren en ouderen ziet, aangezien deze groep vrij ongedefinieerd is. Bovendien is nog niet geheel duidelijk welke mechanismes ten grondslag liggen aan de invloed van iemands economische positie op de mate van gepercipieerde tegenstelling. Het is dus van belang om meer onderzoek te doen naar mogelijke andere verklaringen. Er kan worden gedacht aan de invloed van verschillen in normen en waarden tussen jongeren en ouderen. Uit gehouden focusgroepen door het SCP blijkt namelijk dat verschillen tussen jongeren en ouderen vooral worden gezien op het gebied van respect (Den Ridder et al., 2012). De media kunnen ook een rol spelen bij het vergroten van het gevoel van een tegenstelling in de maatschappij. Zij hebben namelijk een sterke invloed op de publieke opinie en dragen in belangrijke mate bij aan beelden die in de samenleving bestaan over verschillende groepen (Gomes & Mink, 2012; De Beer, 2012). De invloed van de media zou een verklaring kunnen zijn voor de gevonden invloed van economisch zwakkeren op de mate van tegenstelling die wordt gepercipieerd. Uit onderzoek van het SCP blijkt dat de krant die iemand leest en het soort nieuwsprogramma dat iemand kijkt verband houdt met het zien van een kleinere of grotere tegenstelling (Dekker et al., 2010). Mogelijk worden economisch zwakkeren meer aan bepaalde mediaboodschappen blootgesteld die tegenstellingen in de maatschappij versterken.

5.4 Bijdrage van onderzoek

Naast de beperkingen van het huidige onderzoek kunnen ook drie sterke punten worden onderscheiden, waardoor het onderzoek een bijdrage heeft geleverd aan de wetenschap en maatschappij. In de eerste plaats was op wetenschappelijk terrein nog weinig bekend over de gepercipieerde tegenstelling tussen jongeren en ouderen. Alleen het SCP heeft in eerdere jaren gekeken wat de mate van tegenstelling is die wordt gezien tussen jongeren en ouderen (Dekker et al., 2010; Den Ridder et al., 2012). In deze studie worden echter geen verklaringen

onderzocht voor de mate van tegenstelling. Het huidige onderzoek heeft hier wel aandacht aan besteed, waardoor de wetenschap is verrijkt met nieuwe kennis. De verkregen inzichten zijn tevens maatschappelijk van belang, aangezien de overheid nu over meer kennis beschikt om te bepalen waarin zij kunnen investeren om de gepercipieerde tegenstelling in de samenleving te verminderen. Op basis van de gevonden onderzoeksresultaten worden in de volgende paragraaf diverse beleidsaanbevelingen gegeven aan de Nederlandse overheid.

In de tweede plaats is sterk aan dit onderzoek dat zelf data zijn verzameld middels een speciaal daarvoor opgestelde enquête in plaats van enkel gebruik te maken van secundaire data. Hierdoor konden in deze studie theoretische concepten meetbaar worden gemaakt, waardoor veel verschillende verklaringen zijn onderzocht. Dit heeft ertoe geleid dat er interessante bevindingen naar voren zijn gekomen, zoals dat hoe sterk iemand zich identificeert met jongeren of ouderen geen rol speelt bij het verklaren van de mate van tegenstelling die wordt gepercipieerd tussen beide groepen. Daarnaast blijken de mate waarin iemand competitie om banen tussen jongeren en ouderen ondervindt en de zwakte van iemands economische positie wel van invloed te zijn op de grootte van deze tegenstelling.

Een laatste krachtig punt betreft de methode van analyse die is gebruikt in het huidige onderzoek. De onderzoeksresultaten zijn geanalyseerd door middel van structural-equation modeling. Hierdoor is de gehele structuur van verwachte relaties tussen de variabelen in één keer getoetst en is bovendien voor een aantal variabelen rekening gehouden met eventuele meetfouten.

5.5 Beleidsaanbevelingen

Uit het onderzoek is gebleken dat veel mensen een redelijk grote tegenstelling tussen jongeren en ouderen zien in de samenleving. Om de sociale cohesie te waarborgen en mogelijke spanningen tussen jongeren en ouderen te vermijden, kan het voor de overheid wenselijk zijn dit gevoel van tegenstelling te verkleinen. Hiervoor kunnen een aantal aanbevelingen worden gedaan richting de Nederlandse overheid.

Uit de resultaten van het huidige onderzoek is naar voren gekomen dat mensen met een zwakke economische positie meer de neiging hebben om tegenstellingen in de samenleving te zien, waaronder die tussen jongeren en ouderen. Om in zijn algemeenheid het zien van tegenstellingen in de maatschappij te verminderen, kan aan de overheid worden geadviseerd om gevoelens van economische onzekerheid te verminderen. Op deze manier zullen mensen zich minder bedreigd voelen en daardoor geringere tegenstellingen in de

samenleving percipiëren. Er zijn tal van mogelijkheden om economische onzekerheid te verminderen, waaronder werknemers meer baanzekerheid geven, meer inkomen garanderen, het geven van zekerheid over betaalbare gezondheidszorg en het eigen pensioen (Bijl et al., 2013; Sociaal-Economische Raad [SER], 2013).

Verder heeft het huidige onderzoek aangetoond dat specifiek voor de tegenstelling tussen jongeren en ouderen de mate van competitie op de arbeidsmarkt tussen beide groepen een rol speelt. De mensen die veel competitie om banen tussen jongeren en ouderen ondervinden, zien een grotere tegenstelling tussen beiden groepen. De competitie om banen zal nooit helemaal kunnen verdwijnen, aangezien banen een schaars goed blijven. Wel kan bij geringere werkloosheid het gevoel van competitie vanzelf verminderen. Daarnaast kunnen nog enkele aanbevelingen worden gedaan richting de Nederlandse overheid om deze competitie op de arbeidsmarkt te verminderen.

Ten eerste kan worden aangeraden dat de overheid toeziet op leeftijdsdiscriminatie op de arbeidsmarkt. Oudere werkzoekenden hebben op de arbeidsmarkt geregeld te maken met discriminatie op grond van leeftijd, aangezien zij relatief duur zijn en het beeld heerst dat zij minder productief en flexibel zijn dan jongeren (WRR, 2006; Gomes & Mink, 2012; Rijksoverheid, 2014a). Daarom is het van belang dat de overheid ervoor waakt dat leeftijd geen criterium is bij het aannemen van personeel. Momenteel wordt leeftijdsdiscriminatie onder andere tegengegaan met regelingen die het voor werkgevers financieel aantrekkelijk maken om ouderen in dienst te nemen (UWV, 2014). Tevens kunnen werkgevers een premiekorting ontvangen voor het aannemen van een jonge werknemer die werkloos is (UWV, 2014). Het wordt aanbevolen om deze regelingen voort te zetten en daarbij op beide leeftijdscategorieën te blijven richten. Verder moet in ogenschouw worden genomen dat een grotere nadruk op het bestaan van leeftijdsdiscriminatie het percipiëren van tegenstellingen juist kan vergroten, aangezien meer aandacht wordt gegeven aan het groeponderscheid (Verkuyten, 2010). Daarom dient de overheid dit niet actief naar buiten te brengen.

Ten tweede kan worden aanbevolen om deeltijdregelingen en demotie te stimuleren (Van Echtelt, Vlasblom & De Voogd-Hamelink, 2014). Door het aantrekkelijker maken voor ouderen om aan het eind van hun loopbaan minder te gaan werken in combinatie met een salarisverlaging, kunnen kansen worden gecreëerd voor jongeren op de arbeidsmarkt. De competitie tussen jongeren en ouderen op de arbeidsmarkt wordt hierdoor verminderd. Daarom is het aan te raden om deze maatregelen in overheidsbeleid te stimuleren (Van Echtelt et al., 2014).

Een derde aanbeveling die kan worden gedaan, is het geven van een meer begeleidende rol aan ouderen binnen organisaties. Het gevoel van tegenstrijdige belangen tussen jongeren en ouderen kan hiermee worden verminderd. Door het begeleiden van jongere werknemers en het overdragen van kennis en ervaringen aan hen gaan de werknemers van beide leeftijdscategorieën meer samenwerken. Hierdoor komt mogelijk meer het nut naar boven van jongeren en ouderen op de arbeidsmarkt, wat het competitiegevoel vermindert.

Een andere mogelijkheid om het gevoel van competitie tussen jongeren en ouderen op de arbeidsmarkt te verminderen is het inzetten van een informatiecampagne. Een informatiecampagne kan verduidelijken dat jongeren en ouderen beide nodig zijn voor het goed functioneren van de arbeidsmarkt. Dit zou naar voren kunnen worden gebracht door de voordelen van een divers personeelsbestand in een organisatie te benadrukken, zoals dat werknemers van verschillende leeftijden een bredere groep klanten kunnen aanspreken en samen tot beter afgewogen oplossingen kunnen komen (De Vries, Van de Ven, Nuyens, Stark, Van Schie & Van Sloten, 2005; Rijksoverheid, 2014b).

Geraadpleegde literatuur

- Allport, G. W. (1954). *The nature of prejudice*. New York: Doubleday and Company.
- Barak, B. & Stern, B. (1986). Subjective age correlates: A research note. *The Gerontologist*, 5(26), 571-578.
- Barret, A. E. (2003). Socioeconomic status and age identity: The role of dimensions of health in the subjective construction of age. *Journals of Gerontology*, 58, 101-109.
- Beer, de P. (2012). Solidariteit onder druk. *Socialisme en Democratie*, 69, 30-38.
- Bijl, R., Boelhouwer, J., Pommer, E. & Sonck, N. (Eds.). (2013). *De Sociale Staat van Nederland 2013*. Den Haag: SCP.
- Blau, P. M. (1977). *Inequality and heterogeneity: A primitive theory of social structure*. New York: Free Press.
- Broek, van den A., Bronneman-Helmers, H. M. & Veldheer, V. (Eds.). (2010). *Wisseling van de wacht: Generaties in Nederland*. Den Haag: SCP.
- Caspi, A. (1984). Contact hypothesis and inter-age attitudes: A field study of cross-age contact. *Social Psychology Quarterly*, 47(1), 74-80.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2014a). *Bevolking, huishoudens en bevolkingsontwikkeling; vanaf 1899*. Retrieved from <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=37556&D1=0-44&D2=1,11,21,31,41,51,61,71,81,91,101,111,1&HD=130605-0926&HDR=G1&STB=T>.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2014b). *Nederland in 2013. Een economisch overzicht*. Den Haag/Heerlen: CBS.
- Cornelissen, M. (2000). *'De' jongere bestaat niet. Negatieve gevolgen van beeldvorming over jongeren*. Den Haag: Hega offset.
- Dekker, P. & Posthumus, H. (2013). *Continu Onderzoek Burgerperspectieven eerste kwartaal 2013*. Den Haag: SCP.
- Dekker, P., Ridder, den J. & Goede, de I. (2010). *Continu Onderzoek Burgerperspectieven eerste kwartaal 2010*. Den Haag: SCP.
- Demakakos, P., Gjonca, E. & Nazroo, J. (2007). Age identity, age perceptions, and health. *Annals of the New York Academy of Science*, 1114, 279-287.
- Duin, van C. & Stoeldraijer, L. (2013). *Bevolkingsprognose 2012-2060: langer leven, langer werken*. Den Haag/Heerlen: CBS.

- Echtelt, van P., Vlasblom, J. D. & Voogd-Hamelink, de M. (2014). *Vraag naar arbeid 2013*. Den Haag: SCP.
- Eisinga, R.N. & Scheepers, P.L.H. (1989). *Ethnocentrisme in Nederland: theoretische en empirische modellen*. Nijmegen: ITS.
- Elchardus, M. & Glorieux, I. (2012). *Voorspelbaar uniek. Dieper graven in de symbolische samenleving*. Tiel: Lannoo.
- European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (2012). *Mapping tool for the 3th European Quality of Life Survey 2012*. Retrieved from www.eurofound.europa.eu/surveys/smt/eqls/results.htm.
- Fiske, S. T. (1998). Stereotyping, prejudice, and discrimination. In D. T. Gilbert, S. T. Fiske & G. Lindzey (Eds.). *The handbook of social psychology*. New York: McGraw-Hill.
- Gomes, M. & Mink, I. (2012). *Wel ouder maar geen 'oudje'? Een verslag van een onderzoek naar vooroordelen over en discriminatie van ouderen*. Rotterdam: RADAR/Pluspunt.
- Hagestad, G. O. & Uhlenberg, P. (2005). The Social Separation of Old and Young: A Root of Ageism. *Journal of Social Issues*, 61(2), 343-360.
- Hale, N. (1998). Effects of Age and Interpersonal Contact on Stereotyping of the Elderly. *Current Psychology*, 17(1), 28-38.
- Harbers, M. M. (2009). Wie behoort tot de doelgroep ouderen? In Nationaal Kompas Volksgezondheid. *Volksgezondheid Toekomst Verkenning*. Bilthoven: RIVM.
- Infeld, D. L. (Ed.). 2002. *Disciplinary Approaches to Aging: Sociology of Aging*. New York: Routledge.
- Jackson, J. W. & Smith, E. R. (1999). Conceptualizing social identity: A new framework and evidence for the impact of different dimensions. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 25(1), 120-135.
- Jöreskog, K. G. & Sörbom, D. (2006). *LISREL 8.80 for Windows [Computer Software]*. Lincolnwood, IL: Scientific Software International, Inc.
- Kalmijn, M. (1998). Intermarriage and homogamy: causes, patterns, trends. *Annual Review of Sociology*, 24, 395-421.
- Kalmijn, M. & Vermunt, J. K. (2007). Homogeneity of social networks by age and marital status: A multilevel analysis of ego-centered networks. *Social Networks*, 29, 25-43.
- Kite, M. E. & Johnson, B. T. (1988). Attitudes toward older and younger adults: A meta-analysis. *Psychology and Aging*, 3, 233-244.

- Kordelaar, van K., Vlak, A., Kuin, Y. & Westerhof, G. (2008). *Groen en Grijs. Jong en oud met elkaar in gesprek*. Houten: Springer.
- Koster, F. (2013). Geen generatieconflict. Onderzoek naar solidariteit tussen jong en oud. *Zeggenschap*, 3, 22-24.
- McPherson, M., Smith-Lovin, L. & Cook, J. M. (2001). Birds of a feather: Homophily in social networks. *Annual Review of Sociology*, 27, 415-444.
- Laumann, E. O. (1966). *Prestige and association in an Urban setting*. New York: The Bobbs-Merrill Company.
- Leach, C. W., Zomeren, van M., Zebel, S., Vliek, M. L. W., Pennekamp, S. F., Doosje, B., Ouwerkerk, J. W. & Spears, R. (2008). Group-level self-definition and self-investment: A hierarchical (multicomponent) model of in-group identification. *Journal of Personality and Social Psychology*, 95(1), 144-165.
- Liefbroer, A. C. & Dykstra, P. A. (2000). *Levenslopen in verandering. Een studie naar ontwikkelingen in de levenslopen van Nederlanders geboren tussen 1900 en 1970*. Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Logan, J. R., Ward, R. & Spitze, G. (1992). As old as you feel: age identity in middle and later life. *Social Forces*, 71(2), 451-467.
- Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koningsrelaties (2013). *Rijksbrede Trendverkenning. Strategieeraad Rijksbreed*. Den Haag: Ministerie van BZK.
- Mollenhorst, G. (2009). *Networks in context. How meeting opportunities affect personal relationships*. Enschede: Ipskamp.
- North, M. S. & Fiske, S. T. (2012). An inconvenienced youth? Ageism and its potential intergenerational roots. *Psychological Bulletin*, 138(5), 982-997.
- NRC Handelsblad (2011, 8 oktober). *De opstand van jong tegen oud (en rijk)*. Retrieved from www.nrccarriere.nl/index.php/cms_categorie/20918/id/20918/bb/1.
- Pettigrew, T. F. (1998). Intergroup contact theory. *Annual Review of Psychology*, 49, 65-85.
- Pettigrew, T. F. & Tropp, L. R. (2006). A meta-analytic test of intergroup contact theory. *Journal of personality and social psychology*, 90(5), 751-783.
- Putters, K. (2013, 16 september). *Wisselgesprek met de samenleving (Prinsjesdag toespraak)*. Retrieved from www.scp.nl/Nieuws/Wisselgesprek_met_de_samenleving.
- Ridder, den J., Dekker, P. & Ditmars, van M. (2012). *Continu Onderzoek Burgerperspectieven vierde kwartaal 2012*. Den Haag: SCP.

- Rijksoverheid (2014a). *Leeftijdscriminatie op de arbeidsmarkt*. Retrieved from www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/gelijke-behandeling-op-het-werk/leeftijdscriminatie-op-de-arbeidsmarkt.
- Rijksoverheid (2014b). *Diversiteit overheids personeel*. Retrieved from www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/overheidspersoneel/diversiteit-overheidspersoneel
- Rutte, M. & Samson, D. (2012). *Bruggen slaan. Regeerakkoord VVD-PvdA*. Den Haag.
- Schenk, N. (2013). *Multiple links public policy, family exchanges, well-being and policy endorsement* (Doctoral dissertation). Rotterdam: Erasmus University Rotterdam.
- Schmeets, H. (2013). *Het belang van religie voor sociale samenhang*. Den Haag/Heerlen: CBS.
- Schwartz, L. K. & Simmons, J. P. (2001). Contact quality and attitudes toward the elderly. *Educational Gerontology*, 27, 127-137.
- Sherif, M. (1967). *Group conflict and cooperation*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Sherif, M. & Sherif, C. (1953). *Groups in harmony and tension*. New York: Harper.
- Sleijpen, G. (2013). *Eenpersoonshuishoudens maken inhaalslag met internet*. Retrieved from www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/vrije-tijd-cultuur/publicaties/artikelen/archief/2013/2013-huishoudens-internet-art.htm.
- Sociaal-Economische Raad (2013). *Nederlandse economie in stabiel vaarwater. Een macro-economische verkenning*. Den Haag: SER.
- Spruyt, B. (2012). *Living apart together? Over de gevolgen van opleidingsverschillen in de symbolische samenleving*. Brussel: Vrije Universiteit Brussel.
- Tajfel, H. (1970). Experiments in intergroup discrimination. *Scientific American*, 5(223), 96-102.
- Tajfel, H. & Turner, J. J. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. *The Social Psychology of Intergroup Relations*, 33-47.
- Tajfel, H. (1981). *Human Groups and social Categories: Studies in Social Psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Turner, J. (1999). Some current issues in research on social identity and selfcategorization theories. In Ellemers, N., Spears, R. & Doosje, B. (Eds.). *Social Identity*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- Uhlenberg, P. & Jong Gierveld, de J. (2004). Age segregation in later life: An examination of personal networks. *Ageing & Society*, 24(1), 5-28.

- Uotinen, V., Rantanen, T., Suutama, T. & Ruoppila, I. (2006). Change in subjective age among older people over an eightyear follow-up: “Getting older and feeling younger?” *Experimental Aging Research*, 32(4), 381-393.
- UWV (2014). *Voordelen voor een nieuwe werkgever*. Retrieved from www.uwv.nl/Particulieren/ik_ben_werkloos/tijdens_mijn_uitkering/voordelen_voor_een_nieuwe_werkgever.aspx.
- Verkuyten, M. (2010). *Identiteit en diversiteit. De tegenstelling voorbij*. Amsterdam: Pallas Publications.
- Versteegh, E. & Westerhof, G. J. (2007). Wederzijdse stereotypen van jongeren en ouderen en hun zelfbeeld en zelfwaardering. *Tijdschrift voor Gerontologie en Geriatrie*, 38, 24-31.
- Völker, B. G. M. (2012). Sociale breuklijnen herzien. Een review-essay en een empirische analyse. In Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koningsrelaties. *De sociale klasse voorbij. Over nieuwe scheidslijnen in de samenleving*. Den Haag: Ministerie van BZK.
- Voogd, de J. (2013). *Nieuwe scheidslijnen op de kaart*. Den Haag: Ministerie van BZK.
- Volkscrant (2005, 10 februari). *Zonder ingrijpen leidt vergrijzing tot generatieconflict*. Retrieved from www.volkscrant.nl/vk/nl/2686/Binnenland/archief/article/detail/658788/2005/02/10/Zonder-ingrijpen-leidt-vergrijzing-tot-generatieconflict.dhtml.
- Volkscrant (2013, 22 september). *Beste 60-plussers ik schrik van jullie schaamteloze egoïsme en onwetendheid*. Retrieved from www.volkscrant.nl/vk/nl/14108/Het-pensioenvraagstuk/article/detail/3513800/2013/09/22/Beste-60-plussers-ik-schrik-van-jullie-schaamteloze-egoïsme-en-onwetendheid.dhtml.
- Vries, de S., Ven, van de C., Nuyens, M., Stark, K., Schie, van J. & Sloten, van G. C. (2005). *Diversiteit op de werkvloer: hoe werkt dat?* Hoofddorp: TNO.
- Westerhof, G. J. (2008). Age Identity. In D. Carr (Ed.). *Encyclopedia of the life course and human development*. Detroit : Macmillan Reference USA.
- Westerhof, G. J., Barrett, A. E. & Steverink, N. (2003). Forever young? A comparison of age identities in the United States and Germany. *Research on aging*, 25(4), 366-383.
- Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2006). *De verzorgingsstaat herwogen. Over verzorgen, verzekeren, verheffen en verbinden*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Appendix 1: De vragenlijst

VRAGENLIJST WRR SAMENLEVING

Dank u wel voor uw medewerking aan dit onderzoek. Wij doen dit onderzoek voor een wetenschappelijke instelling.

We beginnen met enkele vragen over hoe u tegen de samenleving aankijkt. In de samenleving kun je verschillende groepen onderscheiden. In de volgende vragen staan steeds twee groepen tegenover elkaar.

Kunt u telkens aangeven hoe groot volgens u de *tegenstelling* is tussen deze twee groepen?

- armen-rijken
- lager opgeleiden-hoger opgeleiden
- mannen-vrouwen
- jongeren-ouderen
- allochtonen-autochtonen

Antwoorden: zeer klein, klein, matig, groot, zeer groot, weet niet.

Kunt u telkens aangeven hoe groot volgens u het *conflict* is tussen deze twee groepen?

- armen-rijken
- lager opgeleiden-hoger opgeleiden
- mannen-vrouwen
- jongeren-ouderen
- allochtonen-autochtonen

Antwoorden: zeer klein, klein, matig, groot, zeer groot, weet niet.

Er wordt tegenwoordig wel gezegd dat het belangrijk is dat mensen kunnen meedoen in de samenleving. Een aantal eigenschappen en kenmerken kan daarbij van belang zijn. Kunt u bij elk aangeven hoe belangrijk deze volgens u is om mee te kunnen doen in de samenleving?

- Voldoende inkomen hebben
- Voldoende scholing hebben
- Doorzettingsvermogen hebben
- Gezond zijn
- Geen lichamelijke beperking hebben

- Vrienden hebben
- Met een computer kunnen omgaan

Antwoorden: zeer belangrijk, belangrijk, niet belangrijk en niet onbelangrijk, onbelangrijk, zeer onbelangrijk, weet niet.

Dan volgen nu een paar vragen over uzelf.

Kunt u op een schaal van 1 tot en met 10 aangeven in welke mate u alles bij elkaar genomen tevreden bent met het leven dat u nu leidt? Een 1 staat voor zeer ontevreden en een 10 voor zeer tevreden.

Antwoorden: 1. zeer ontevreden tot en met 10. zeer tevreden, weet niet.

Wat vindt u, over het algemeen genomen, van uw gezondheid?

Antwoorden: zeer slecht, slecht, niet goed en niet slecht, goed, zeer goed, weet niet.

Heeft u een ziekte of gebrek waardoor u niet in staat bent om betaald werk te verrichten?

Antwoorden: ja, nee.

Mensen kunnen behoren tot verschillende groepen. Kunt u aangeven in hoeverre u vindt dat u van de volgende groepen deel uitmaakt? Een 1 staat voor helemaal niet en een 10 voor volledig.

- Mensen met veel geld
- Gelovige mensen
- Hoog opgeleiden
- Jonge mensen
- Mensen met veel vrienden
- Mensen die zich makkelijk kunnen redden in deze samenleving

Antwoorden: 1. helemaal niet tot en met 10. volledig, weet niet.

Sommige mensen hebben moeite om mee te komen in onze samenleving, terwijl anderen zichzelf prima kunnen redden. Hieronder staat een schaal die loopt van zeer veel moeite hebben om mee te komen (score 1) tot zeer goed redden (score 10). Waar zou u zichzelf momenteel plaatsen op deze schaal?

Antwoorden: 1. zeer veel moeite hebben tot en met 10. zeer goed redden, weet niet.

Hieronder staan tien uitspraken. Kunt u van elke uitspraak aangeven in hoeverre deze op u van toepassing is?

- Ik vind het moeilijk om slechte gewoonten af te leren.
- Ik ben snel afgeleid.
- Ik zeg ongepaste dingen.
- Dingen die slecht voor mij zijn, sla ik af.
- Ik kan verleidingen goed weerstaan.
- Mensen zouden zeggen dat ik een ijzeren zelfdiscipline heb.
- Plezier en leuke dingen weerhouden mij er soms van om werk af te krijgen.
- Ik doe dingen die op dat moment goed voelen, maar waarvan ik later spijt heb.
- Soms kan ik ergens niet mee stoppen, zelfs als ik weet dat het verkeerd is.
- Ik onderneem vaak actie zonder eerst alle alternatieven te overwegen.

Antwoorden: heel erg op mij van toepassing, een beetje op mij van toepassing, soms wel/soms niet op mij van toepassing, niet zo op mij van toepassing, helemaal op mij van toepassing, weet niet.

De volgende vragen gaan over politiek.

Van politieke opvattingen wordt vaak gezegd dat deze links of rechts zijn. Wanneer u denkt aan uw eigen politieke opvattingen, waar zou u zichzelf dan plaatsen op een schaal van 1 tot en met 10? Een 1 staat voor helemaal links en een 10 voor helemaal rechts.

Antwoorden: 1. helemaal links tot en met 10. helemaal rechts, weet niet.

Als er nu verkiezingen zouden zijn voor de Tweede Kamer, zou u dan gaan stemmen?

Antwoorden: ja, misschien, nee, ik mag niet stemmen, ik wil het niet zeggen.

Als er vandaag Tweede Kamerverkiezingen zouden worden gehouden, op welke partij zou u dan stemmen?

Antwoorden: PvdA, PVV, SP, CDA, D66, ChristenUnie, SGP, GroenLinks, Partij voor de Dieren, 50 Plus, Piraten Partij, Anders, nl., Blanco stem, weet het nog niet, ik wil het niet zeggen.

Stel dat er een politieke partij wordt opgericht om de belangen van jongeren te behartigen in Nederland. Hoe groot is de kans dat u bij de komende Tweede Kamerverkiezingen op deze partij zal stemmen?

Antwoorden: zeer klein, klein, niet klein en niet groot, groot, zeer groot, weet niet.

In de politiek moet worden gekozen. Meer geld uitgeven aan bepaalde zaken betekent dat er minder geld is voor andere. Kunt u telkens aangeven of u vindt dat de landelijke politiek aan de volgende zaken meer of minder geld moet gaan besteden?

- Het verbeteren van het onderwijs
- Het op peil houden van de huidige pensioenen
- Investeren in de pensioenopbouw van jongeren
- Het bestrijden van armoede in Nederland
- Het behouden van kortingen voor 65-plussers
- Het verbeteren van de zorg voor ouderen
- Het verminderen van de staatsschuld
- Meer betaalbare huizen voor starters op de woningmarkt

Antwoorden: veel minder geld, minder geld, zoals nu, meer geld, veel meer geld, weet niet.

Nu komen er een aantal vragen over jongeren en ouderen. Onder jongeren verstaan we in deze enquête vanaf nu mensen van 15 tot en met 34 jaar. Onder ouderen verstaan we mensen van 55 jaar en ouder.

In hoeverre u het eens bent met de volgende stellingen?

- Ouderen staan de kansen van jongeren op de arbeidsmarkt in de weg.
- Jongeren verdringen ouderen op de arbeidsmarkt.
- Het bevorderen van de werkgelegenheid van jongeren gaat ten koste van de ouderen.
- Ouderen vormen een belemmering voor de ontwikkeling van jongeren op de arbeidsmarkt.

Antwoorden: helemaal mee eens, mee eens, niet mee eens/niet mee oneens, mee oneens, helemaal mee oneens, weet niet.

Kunt u aangeven in hoeverre u het eens bent met de volgende stellingen?

- Jongeren hebben veel gemeen met elkaar.
- Ouderen hebben veel gemeen met elkaar.
- Ik voel mij verbonden met jongeren.

- Ik voel mij verbonden met ouderen.
- Ik vind dat jongeren veel hebben om trots op te zijn.
- Ik vind dat ouderen veel hebben om trots op te zijn.
- Ik heb veel gemeen met de gemiddelde jongere.
- Ik heb veel gemeen met de gemiddelde oudere.

Antwoorden: helemaal mee eens, mee eens, niet mee eens/niet mee oneens, helemaal mee oneens, weet niet.

De onderstaande vragen gaan over het contact (*d.w.z. ontmoetingen, telefonische en schriftelijke contacten, e-mail etc.*) dat u heeft met jongeren. Uw familieleden buiten beschouwing gelaten, in welke mate heeft u contact met mensen van 15 jaar tot en met 34 jaar...

- Op uw betaalde werk?
- Op uw vrijwilligerswerk?
- Bij een vereniging waar u lid van bent?
- In uw buurt?
- Bij u thuis?

Antwoorden: heel vaak, vaak, af en toe, zelden, nooit, weet niet en waar relevant optie n.v.t.

De onderstaande vragen gaan over het contact (*d.w.z. ontmoetingen, telefonische en schriftelijke contacten, e-mail etc.*) dat u heeft met ouderen. Uw familieleden buiten beschouwing gelaten, in welke mate heeft u contact met mensen van 55 jaar en ouder...

- Op uw betaalde werk?
- Op uw vrijwilligerswerk?
- Bij een vereniging waar u lid van bent?
- In uw buurt?
- Bij u thuis?

Antwoorden: heel vaak, vaak, af en toe, zelden, nooit, weet niet en waar relevant optie n.v.t.

Hoeveel vrienden of goede kennissen heeft u van 15 tot en met 34 jaar?

Antwoorden: geen, één persoon, twee personen, drie of vier personen, vijf of meer personen, weet niet.

Hoeveel vrienden of goede kennissen heeft u van 55 jaar en ouder?

Antwoorden: geen, één persoon, twee personen, drie of vier personen, vijf of meer personen, weet niet.

Hoe goed kunt u momenteel met het totale netto inkomen van uw huishouden rondkomen, dat wil zeggen uw gebruikelijke noodzakelijke uitgaven betalen?

Antwoorden: zeer moeilijk, moeilijk, niet moeilijk en niet gemakkelijk, gemakkelijk, zeer gemakkelijk, weet niet.

Appendix 2: De steekproefsamenstelling

	Normcijfers %	Ongewogen %	Gewogen %
Geslacht			
Man	49	50	49
Vrouw	51	50	51
Leeftijd			
18-29 jaar	19	14	19
30-39 jaar	16	13	16
40-49 jaar	20	18	20
50-59 jaar	18	20	18
60-69 jaar	15	20	15
70 jaar en ouder	13	16	13
Huishoudgrootte			
1 persoon	21	25	21
2 personen	37	42	37
3 personen	16	13	16
4 personen	18	14	18
5 of meer personen	9	5	9
Opleiding			
Geen/basisonderwijs	5	4	5
Vbo/vmbo-kader	16	16	16
Mavo/vmbo-t/3 jaar havo/vwo	5	6	5
Mbo	36	36	36
Havo/vwo	5	5	5
Hbo/wo-bachelor	23	22	22
Wo-doctoraal	11	11	11
Regio			
Drie grote gemeenten	12	11	12
Rest west/randgemeenten	33	35	33
Noord	10	8	10
Oost	21	20	21
Zuid	24	26	24